

omgaan met gedeelde bronnen van het koloniale verleden

'Without a clear understanding of the beginning, we cannot foster a meaningful dialogue about tomorrow. Without a sense of the sufferings of our ancestors, we cannot join hands to pave the way for better prospects for our descendants.'

Alida Frances, St. Eustatius Government Commissioner, speech Emancipation Day 2023

'Two facts must be recognized from the outset: firstly, that the problem of archival claims at the end of a period of decolonization is particularly complex, and, secondly, that there is no possibility of achieving any real progress unless the full complexity of the problem is understood.'

Charles Kecskeméti, Archival Claims. Preliminary Study on the principles and criteria to be applied in negotiations (Parijs 1977)

Samenvatting	5
Inleiding	14
1. Actuele context	19
1.1 Ontwikkelingen sinds september 2020	19
1.2 Het hersteldenken	20
2. Begripsbepaling en afbakening	23
2.1 Definities	23
2.2 Functies van archieven en documentaire collecties	24
2.3 Reikwijdte van het advies	27
3. Archivistische en juridische kaders	31
3.1 Principes voor de omgang met archieven	31
3.2 Wetgeving	32
4. Internationale opvattingen en ontwikkelingen	35
5. In Nederland aanwezige koloniale archieven en de omgang daarmee	39
6. Archiefrelaties tussen Nederland en de voormalige koloniën: feiten, opvattingen, belangen en prioriteiten	43
6.1 Indonesië	43
6.2 Suriname	45
6.3 Caribische delen van het Koninkrijk	46
<i>Archiefrelaties Caribische (ei)landen-Nederland</i>	46
<i>Gedeelde opvattingen, belangen en prioriteiten van de Caribische (ei)landen</i>	48
<i>Opvattingen, belangen en prioriteiten Bonaire</i>	49
<i>Opvattingen, belangen en prioriteiten Sint Eustatius</i>	49
<i>Opvattingen, belangen en prioriteiten Saba</i>	50
<i>Opvattingen, belangen en prioriteiten van Curaçao</i>	50
<i>Opvattingen, belangen en prioriteiten Aruba</i>	50
<i>Opvattingen, belangen en prioriteiten van Sint Maarten</i>	51
6.4 Overige belanghebbende landen	52
7. Dilemma's rondom de omgang met koloniale archieven	55
7.1 Gedeelde archieven, uiteenlopende belangen	55
7.2 De paradox van de principes	56
7.3 Digitalisering en digitale toegankelijkheid: vormen van herstel of van nieuwe ongelijkheid?	57

8.	Waar en waarom afwijken van beleid inzake koloniale cultuurgoederen	62
9.	Advies aan de staatssecretaris over de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties	64
	Bijlagen	69
	1. Geraadpleegde literatuur en digitale bronnen	70
	2. Gesprekspartners	76
	Colofon	78

Samenvatting

Door de eeuwenlange koloniale rol van Nederland ligt een deel van de geschiedenis van landen, gemeenschappen en individuen wereldwijd vast in archieven die zich momenteel in Nederland bevinden. Die archieven zijn hier misschien wel, maar misschien niet op hun plek. Hun koloniale context wordt lang niet altijd onderkend en uitgelegd. Sommige archieven zijn wel, andere niet online beschikbaar. Sommige archieven zijn slechts vanuit een eenzijdig perspectief toegankelijk gemaakt. Veel archiefmateriaal is in het Nederlands geschreven én beschreven. Dat alles brengt verantwoordelijkheden met zich mee. Daarover gaat dit advies.

In 2020 bracht de Raad voor Cultuur het advies *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* uit. Kern van dat advies is dat de staat de bevolking van de voormalige koloniën onrecht heeft aangedaan door tegen haar wil cultuurgooederen in bezit te nemen en dat de staat bereid moet zijn verzoeken tot restitutie van deze cultuurgooederen serieus in overweging te nemen. Toenmalig minister Van Engelshoven nam het advies grotendeels over in haar *Beleidsvisie collecties uit een koloniale context* (2021). Voormalig staatssecretaris Uslu vroeg de Raad voor Cultuur vervolgens om een nader advies over ‘de omgang met archieven en documentaire collecties die gevormd zijn in koloniale context’. De raad brengt dit advies uit als een op zichzelf staand advies.

De raad heeft voor dit advies nauw overleg gevoerd met bestuurders en deskundigen uit Indonesië, Suriname en de Caribische eilanden; de gebieden die tot hun dekolonisatie onder Nederlands gezag stonden en/of nog steeds deel uitmaken van het Koninkrijk der Nederlanden. De inbreng van de gesprekspartners bleek goed te stroken met de denklijn van de raad.

Voor de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties hanteert de raad de volgende uitgangspunten:

- de erkenning van het historisch onrecht dat de staat de voormalige koloniën heeft aangedaan;
- de bereidheid om dit onrecht waar mogelijk te herstellen;
- de noodzaak om nieuw onrecht en de voortzetting en/of doorwerking van historisch onrecht te voorkomen.

De raad is van mening dat het vraagstuk van herstel van onrecht in relatie tot koloniale archieven niet zozeer een juridische als wel een ethische kwestie is. Rechtvaardigheid prevaleert hier boven recht.

Reikwijdte van het advies

De raad doet in dit advies aanbevelingen over de omgang van de rijksoverheid (en idealiter ook andere publieke en private archiefbeheerders) met hun koloniale archieven en documentaire verzamelingen. Het advies gaat niet alleen in op restitutie, maar ook op andere mogelijke manieren om in relatie tot koloniale archieven en documentaire collecties onrecht te herstellen en (nieuw) onrecht te voorkomen.

Net als in het advies *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* ligt het accent op Indonesië, Suriname en de Caribische eilanden. Het advies is echter ook van toepassing op archieven uit en/of over andere gebieden waar Nederland koloniale macht uitoefende.

Actuele context

Sinds het Adviescollege Dialooggroep slavernijverleden in het rapport *Keten en van het Verleden* (2021) de regering opriep verantwoordelijkheid te nemen en excuses aan te bieden voor de rol van de staat in de vroegere slavernij en slavenhandel, boden de burgemeesters van Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Den Haag, Delft en Haarlem al hun excuses aan voor de rol die hun voorgangers speelden in het slavernijverleden. Ook enkele organisaties, zoals ABN Amro en De Nederlandse Bank, erkenden hun rol en verantwoordelijkheid in deze geschiedenis. Aan al die excuses ging uitvoerig (archief-) onderzoek vooraf. Kennis leidde tot zelfreflectie en uiteindelijk tot het inzicht dat excuses noodzakelijk zijn.

Op verschillende andere plaatsen, waaronder veel gemeenten en het koningshuis, lopen nog onderzoeken naar het koloniale en/of het slavernijverleden. In opdracht van het ministerie van BZK kwam het boek *Staat en slavernij* tot stand, dat de Nederlandse staat oproept ruimte te maken voor voortgaande dialoog en herstel. Op 19 december 2022 bood ook de regering haar excuses aan en op de herdenking van Ketikoti op 1 juli 2023, 160 jaar na de formele afschaffing van de slavernij in de voormalige Nederlandse koloniën, sprak ten slotte ook de koning zijn excuses uit.

Het herstellen

Bij de invulling van het begrip ‘herstel van onrecht’ in relatie tot archieven kan het gedachtengoed van *transitional justice* richting en houvast geven. Dit begrip, omarmd door De Verenigde Naties en Unesco, gaat ervan uit dat gemeenschappen kunnen herstellen van massale mensenrechtenschendingen door zich in te spannen voor waarheidsvinding, door recht te doen en rechten toe te kennen aan de (nazaten van) slachtoffers en door alles te doen om herhaling van het onrecht te voorkomen. Erfgoed kan daarbij een rol spelen, omdat het kan zorgen voor erkenning van onrecht, heling, dialoog en participatie.

Cultureel erfgoed is nauw verbonden met het recht op herinnering. Daarom verdient het aanbeveling om in de omgang met erfgoed voorzichtig te zijn met het toekennen van rechten aan een enkele staat, gemeenschap of individu, omdat erfgoed eerst en vooral van belang is voor de mensheid als geheel. Gemeenschappen die belang hebben bij bepaalde koloniale archieven

en collecties vallen immers niet altijd samen met de nationale gemeenschap in het land van herkomst, omdat veel leden van voormalig gekoloniseerde gemeenschappen verspreid zijn geraakt over de wereld.

Begripsbepaling

De raad vat het begrip *koloniale archieven en documentaire collecties* als volgt op: alle archieven en documentaire collecties die in of buiten Nederland worden bewaard en die getuigen van de kolonisatie, de koloniale verhoudingen en de aanwezigheid van Nederlanders in alle gebieden waar de staat of andere Nederlandse instituties een vorm van koloniale macht uitoefenden. Het kan daarbij gaan om archieven van de staat, provincies, gemeenten, universiteiten, musea, onderzoeksinstituten, het koninklijk huis, kerkelijke instellingen, bedrijven en andere private partijen.

Een koloniaal archief kan voor een gemeenschap een symbolische, emotionele, culturele en/of historische waarde hebben en daarom als cultureel erfgoed worden beschouwd. Daarnaast zijn koloniale archieven te zien als:

- *Bronnen van informatie* (en als zodanig van belang voor het verwerven van kennis en inzicht). De informatiewaarde van een archief schuilt niet alleen in de inhoud van de opgenomen documenten maar ook in de structuur van het archief en in de samenhang daarvan met andere archieven.
- *Instrumenten van koloniale macht*. Inhoud, structuur en beheergeschiedenis van archieven hangen samen met de ongelijke machtsverhoudingen in het koloniale verleden. De vastgelegde informatie diende het belang van de archiefvormer; het is een uiting van diens verantwoordelijkheden en bevoegdheden en een instrument van diens macht. Kennis hiervan is onmisbaar om de aard en betekenis van de informatie uit koloniale archieven te kunnen begrijpen.
- *Instrumenten van doorwerking*. Archieven geven per definitie een onvolledig en eenzijdig beeld van de geschiedenis. Koloniale archieven en documentaire collecties bieden veel kennis over het verleden, maar altijd vanuit het specifieke perspectief van de archief- of collectievormer. Ook de toegangen en zoekhulpen die de weg moeten wijzen in archieven en collecties dragen bij aan de doorwerking van onrecht. Zo gaan ze vaak mank aan *bias* (informatie over gekoloniseerden en slaafgemaakten is moeilijker te vinden dan informatie over kolonisten), is het taalgebruik vaak kwetsend, beperken de toegangen zich vaak tot de Nederlandse taal en bevinden de archieven zich vaak op grote afstand van de inwoners van voormalige koloniën.
- *Instrumenten van erkenning en herstel* (vooral als ze veel en goed gebruikt worden door mensen uit of met voorouders in de voormalige koloniën). Archiefonderzoek dat vanuit verschillende perspectieven wordt verricht, zorgt ervoor dat we steeds meer inzicht krijgen in de werking van het koloniale systeem en de gevolgen daarvan.

Archivistische en juridische kaders

Archivistiek

De raad respecteert in dit advies de klassieke archivistiek, de leer van het ordenen en beschrijven van archieven die onder andere uitgaat van het structuurbeginsel, het bestemmingsbeginsel en het overgangs- of successiebeginsel (zie voor een toelichting het volledige advies). Hij stelt echter ook dat de klassieke archivistiek een negentiende-eeuws, westers construct is, dat daarmee beladen is en niet waardenvrij. De raad benadert de archivistische principes in de context van dit advies daarom kritisch.

Wetgeving

In het advies *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* stelde de raad dat de omgang met koloniale cultuurgooederen eerder een ethische dan een juridische kwestie is. Dit geldt ook voor de omgang met koloniale archieven. Ook als Nederland juridisch gezien in zijn recht staat, kunnen er ethische redenen zijn om toch iets te veranderen in de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties, uiteraard rekening houdend met wetgeving. De raad respecteert in zijn advies de Archiefwet 1995 en de Erfgoedwet.

In Nederland aanwezige koloniale archieven en de omgang daarmee

Vanaf het begin van de zeventiende eeuw waren Nederlanders ruim vier eeuwen lang wereldwijd actief als handelaren, kolonisten en bezetters. De vele archieven en documentaire collecties die daarvan getuigen, zijn niet alleen van belang voor ons land of voor de landen waar Nederland ooit soeverein gezag had, maar ook voor de landen waar ons land op andere manieren koloniale macht uitoefende (bijvoorbeeld via handel of zending), alsmede voor hun inwoners, de diasporische gemeenschappen met wortels in deze landen en hun nazaten.

In heel Nederland bevinden zich koloniale archieven in collecties van regionale historische centra, gemeentearchieven, streekarchieven, thematisch georiënteerde archiefinstellingen, universiteitsbibliotheken, wetenschappelijke onderzoeksinstituten, musea en wellicht nog archief- en collectievormers. Van een integraal overzicht over het wat, waar, waarvandaan en waarover is geen sprake.

Het Nationaal Archief heeft zonder twijfel de grootste hoeveelheid koloniale archieven in beheer. Als archiefbewaarplaats van de centrale overheid beschikt het bijvoorbeeld over de archieven van het voormalige ministerie van koloniën, archieven van het Nederlands koloniaal bestuur in verschillende voormalige koloniën, archieven van onderdelen van de Nederlandse krijgsmacht die werden ingezet in de voormalige koloniën en delen van het huidige Koninkrijk en archieven van de VOC (in 1795 genationaliseerd).

Het Nationaal Archief en andere Nederlandse archiefinstellingen hebben nog een grote opgave op het gebied van digitale toegankelijkheid van koloniale archieven. Weliswaar zijn de meeste gedigitaliseerde archieven via digitale inventarissen en andere zoekhulpen online doorzoekbaar, maar het op een

evenwichtige en rechtvaardige wijze toegankelijk en bruikbaar maken van koloniale archieven vergt meer. Bijvoorbeeld het verbeteren van de bestaande toegangen om meerdere perspectieven zichtbaar te maken en inzicht te geven in de interne en externe structuren die van belang zijn om de archieven goed te kunnen begrijpen; het zo mogelijk vermijden en zo nodig van context voorzien van kwetsende taal in toegangen; en het vertalen van toegangen in de taal van de gemeenschappen die belang hebben bij de betreffende archieven.

Archiefrelaties tussen Nederland en de voormalige koloniën

Voor dit advies heeft de raad gekeken naar de bestaande archiefrelaties met Indonesië, Suriname, Aruba, Curaçao, Sint Maarten en Caribisch Nederland (Bonaire, Sint Eustatius en Saba), alsmede naar hun opvattingen, belangen en prioriteiten op dit gebied. Hij heeft daarvoor gesproken met bestuurders en ambtenaren die in al die landen en gebieden verantwoordelijk zijn voor de (koloniale) archieven.

Voor een afzonderlijke inventarisatie per land of gebied verwijst de raad naar de volledige adviestekst. In het algemeen valt op dat de situatie, alsmede de opvattingen, belangen en prioriteiten, per land of gebied zeer uiteenlopend zijn. Gedeelde belangen zijn gelijkwaardige samenwerking, goede informatie-deling, een beter overzicht over beschikbare archieven en verdergaande digitalisering. In sommige landen bestaat ook behoefte aan het aanleggen of professionaliseren van een eigen fysiek archief(depot). Belangrijk te vermelden is ook dat specifiek door de Caribische delen van het Koninkrijk de verhouding met en de opstelling van Nederland nog altijd als koloniaal wordt ervaren; zij pleiten voor een veel grotere gelijkwaardigheid, die onder andere kan worden bereikt door een evenwichtiger toegang tot archieven en collecties.

Dilemma's rondom de omgang met koloniale archieven

Met betrekking tot de omgang met koloniale archieven spelen diverse dilemma's een rol:

– *Gedeelde archieven, uiteenlopende belangen*

Bij gedeelde archieven en documentaire collecties zijn per definitie meerdere belanghebbende partijen betrokken, wier belangen niet altijd gelijk zijn. Teruggave van originele (stukken uit) archieven of documentaire collecties aan landen van herkomst kan recht doen aan die landen en sommige van hun inwoners, maar kan indruisen tegen de belangen van andere bevolkingsgroepen en van nazaten van de gekoloniseerden die op andere plekken in de wereld terecht zijn gekomen.

Hier is het van belang om terug te grijpen op het principe van *transitional justice*. Erfgoed is eerst en vooral van belang voor de mensheid als geheel. Het toekennen van rechten op erfgoed aan een enkele staat, gemeenschap of individu kan daarmee op gespannen voet staan. Vanwege het feit dat koloniale archieven en documentaire collecties gedeelde bronnen van geschiedenissen van verschillende landen en gemeenschappen zijn, stelt de raad dan ook vast dat onvoorwaardelijke teruggave van koloniale archieven

en documentaire collecties, anders dan in het geval van koloniale cultuurgoederen, niet aan de orde kan zijn. Er is *altijd* een belangenafweging nodig die zoveel mogelijk recht doet aan de belangen en prioriteiten van alle stakeholders die in culturele en/of morele zin als mede-eigenaar moeten worden gezien.

– *De paradox van de principes*

De principes van de archivaliek beschermen de waarde van een archief als geheel, maar tegelijk is deze leer van het vormen en beheren van archieven een westers construct, dat is bedacht ten behoeve van de bestuurlijke macht en dat niet per se de belangen dient van gemeenschappen. Archieven zijn niet neutraal. Er is sprake van een paradox: enerzijds is het van belang om de principes te respecteren teneinde de intrinsieke koloniale kenmerken van koloniale archieven in stand te houden en aan de hand daarvan de werking van de koloniale macht te kunnen begrijpen. Anderzijds kan het omwille van herstel van onrecht soms nodig zijn om ervan af te wijken. Zo is het voorstelbaar dat stakeholders graag wel enkele specifieke stukken terug willen hebben, maar terughoudend zijn als het gaat om de teruggave van hele archieven, bijvoorbeeld omdat het beheer van grote archieven of collecties in financiële, personele en materiële zin een zware wissel zal trekken op de soms toch al fragiele en/of zwaar belaste archiefinfrastructuur van een land. Of omdat alleen een persoonlijk document dat in een archief terecht is gekomen waar het oorspronkelijk niet thuishoort, van grote emotionele waarde is voor nazaten die geen belang hebben bij de rest van het archief. Ook hier geldt dat een belangen-afweging in alle gevallen nodig is. De raad vindt dat de archivalische principes daarbij zwaar moeten wegen, maar dat teruggave van een afzonderlijk stuk uit een archief in uitzonderlijke gevallen tot de mogelijkheden moet behoren.

– *Digitalisering en digitale toegankelijkheid: herstel of nieuwe ongelijkheid*

Behalve dat digitalisering niet altijd een bevredigende oplossing is (zoals wanneer de tastbaarheid van een object een emotionele of symbolische lading heeft), kunnen rond digitalisering en digitale toegankelijkheid ook nieuwe ongelijkheden ontstaan, bijvoorbeeld in relatie tot financiering, zeggenschap en tekortkomingen in de digitale toegankelijkheid. Digitalisering moet daarom gepaard gaan met verbeteringen van de reeds eerder beschreven tekortkomingen van archieven en toegangen (bias, taalgebruik, eenzijdige of ontbrekende contextualisering), zodat het niet bijdraagt aan verdere verspreiding van de koloniale blik op de geschiedenis. De raad vindt dat er bij het (digitaal) toegankelijk maken van koloniale archieven en documentaire collecties kritisch gekeken moet worden naar de herkomst, het gezichtspunt, de beheergeschiedenis, de wijze waarop en de taal waarin een archief of collectie oorspronkelijk toegankelijk is gemaakt. Wat daar problematisch aan is, wordt in de toegang idealiter kenbaar gemaakt en rechtgetrokken. Daarom vergt de ontwikkeling van deze digitale toegankelijkheid een gelijkwaardige samenwerking met de andere gemeenschappen die belang hebben bij het archief of de collectie in kwestie.

Waar en waarom afwijken van beleid inzake koloniale cultuurgooederen

Met het oog op de hiervoor beschreven functies van archieven en dilemma's is het volgens de raad nodig om voor de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties op een aantal belangrijke punten af te wijken van het eerder door de minister van OCW vastgestelde beleidskader voor de omgang met koloniale cultuurgooederen:

- *Meer nodig dan (de bereidheid tot) restitutie*
Onrecht in relatie tot koloniale archieven gaat om veel meer dan alleen de vraag of de fysieke verblijfplaats rechtmatig of geëigend is. Herstel van onrecht vergt behalve (de bereidheid tot) restitutie ook en vooral goede, laagdrempelige en rechtvaardige (digitale) toegankelijkheid en bruikbaarheid van koloniale archieven en documentaire collecties, met ruimte voor meerstemmige perspectieven.
- *Minimale voorwaarden stellen aan teruggave*
Het feit dat het bij koloniale archieven en documentaire collecties vrijwel altijd gaat om materiaal met een gedeeld cultureel eigenaarschap, verdraagt zich slecht met onvoorwaardelijke teruggave van koloniale archieven en documentaire collecties. Minimale voorwaarden moeten zijn dat de restituerende partij en eventuele andere belanghebbende partijen de beschikking krijgen en houden over kopieën van de terug te geven stukken, dat deze metagegevens daarover mogen vermelden in toegangen en dat deze hun kopieën beschikbaar mogen stellen.
- *Maatwerk*
Hoewel te bewaren stukken uit archieven idealiter in de oorspronkelijke ordening en structuur blijven, kan in uitzonderlijke gevallen en onder specifieke voorwaarden gedeeltelijke teruggave mogelijk zijn, met name als er sprake is van een of enkele stukken die als zodanig een bijzondere symbolische en/of emotionele waarde vertegenwoordigen.
- *Niet alleen van staat tot staat*
De raad is van mening dat zeker waar het persoonlijke documenten betreft die tegen de wil van de oorspronkelijke eigenaar zijn meegenomen door of vanwege het Nederlandse koloniale gezag, ook familieleden in de gelegenheid gesteld moeten worden om de Nederlandse staat te verzoeken om teruggave of andere maatregelen.
- *Extra verantwoordelijkheid nemen binnen het Koninkrijk*
De Raad vindt dat de tot op heden voortdurende staatkundige verbondenheid met Aruba, Curaçao, Sint Maarten, Bonaire, Sint Eustatius en Saba ook morele verplichtingen en gedeelde verantwoordelijkheden impliceert voor de archiefzorg en het archiefbeheer daar. De Caribische eilanden zijn met de huidige middelen, voorzieningen en menskracht onvoldoende in staat om hun eigen (koloniale) archieven en documentaire collecties te fysiek te beheren, digitaal te ontsluiten en beschikbaar te stellen.

– *Proactief handelen indien opportuun*

Indien het voor de archiefbeheerder of de bestuurlijk verantwoordelijke op voorhand duidelijk is dat een koloniaal archief of documentaire collectie van het Rijk elders thuishoort, is het aan te bevelen rechthebbenden proactief te laten weten dat de staat hun rechten erkent.

Advies over de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties

Dit alles brengt de raad tot de volgende aanbevelingen over de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties:

Aanbevelingen om herstel en preventie van doorwerking en van nieuw onrecht te faciliteren

1. Erken het gedeeld cultureel en/of moreel eigenaarschap van koloniale archieven en documentaire collecties en breng het beleid ten aanzien van de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties tot stand in een gelijkwaardige dialoog met de betrokken landen. Richt dit beleid niet alleen op herstel van onrecht maar ook op het voorkomen van nieuw onrecht.
2. Werk in gelijkwaardigheid samen met de voormalige koloniën om de in Nederland aanwezige koloniale archieven en documentaire collecties voor belanghebbenden wereldwijd vindbaar, bruikbaar, interpreteerbaar en zichtbaar te maken, door een langjarig programma in te richten dat voorziet in onder andere digitalisering, digitale toegankelijkheid, verbeteringen van tekortkomingen in toegangen, vertalingen en bekendheid bij een breed publiek. Zorg voor passende en structurele financiering hiervoor.
3. Stimuleer andere ministeries, gemeenten en provincies, documentatie- en onderzoeksinstituten, musea en universiteiten om bij te dragen aan en te participeren in dit programma.
4. Stimuleer (bijvoorbeeld via beurzen en fondsen) dat onderzoekers en makers uit de voormalige koloniën onderzoek doen naar de in Nederland aanwezige koloniale archieven en collecties, en zo bijdragen aan kennisproductie, bewustwording en een evenwichtiger geschiedbeeld.
5. Erken dat de Caribische (ei)landen in staat gesteld moeten worden hun eigen koloniale archieven en documentaire collecties fysiek te beheren, digitaal te ontsluiten en beschikbaar te stellen en dat het huidige beleid daarvoor onvoldoende houvast geeft. Treed samen met de andere betrokken bewindspersonen in overleg met de (ei-)landen over de oplossing van dit beleidstekort.

Aanbevelingen voor herstel door middel van restitutie

6. Wees proactief wanneer het op voorhand duidelijk is dat een koloniaal archief of documentaire collectie van het Rijk elders thuishoort, door in die gevallen de eigendomsrechten van de ander te erkennen.
7. Wees bereid om in te gaan op verzoeken van andere staten en van de eilanden behorend tot Caribisch Nederland tot restitutie van (stukken uit) koloniale archieven en documentaire collecties in bezit of in beheer van het Rijk. Neem, als het persoonlijke documenten betreft die tegen de wil van de oorspronkelijke eigenaar zijn meegenomen door of vanwege het Nederlandse koloniale gezag, ook verzoeken in behandeling van familieleden van de perso(o)n(en) van wie deze documenten afkomstig zijn. Beperk teruggave van een afzonderlijk stuk uit een archief tot die gevallen waarin a) sprake is van een grote symbolische en/of emotionele betekenis van een archiefstuk voor de verzoeker en b) het voor de verzoeker niet mogelijk of niet relevant is om het archief in kwestie in zijn geheel in beheer te nemen.
8. Laat deze verzoeken beoordelen door een onafhankelijke commissie met nationale en internationale experts op het gebied van ten minste historisch onderzoek, archieven en de koloniale geschiedenis van de landen in kwestie. Deze commissie dient een dubbele opdracht te krijgen:
a) adviseren aan de bewindspersoon over restitutieverzoeken met betrekking tot koloniale archieven en documentaire collecties in bezit van de staat; b) adviseren over restitutieverzoeken met betrekking tot koloniale archieven die *geen* eigendom zijn van de rijksoverheid.
9. Laat deze commissie bij de behandeling van een dergelijk verzoek om te beginnen vaststellen op welke wijze en waarom een koloniaal archief of een koloniale documentaire collectie in Nederland terecht is gekomen. Wanneer met een redelijke mate van zekerheid wordt aangetoond dat (onderdelen van) koloniale archief of collecties onvrijwillig zijn afgestaan of op oneigenlijke gronden in Nederland verblijven, beziet de commissie wat er met het archief of de documentaire collectie moet gebeuren na afweging van de volgende punten: a) het belang van (onderdelen uit) een koloniaal archief of documentaire collectie voor een of meer landen en/of gemeenschappen; b) de risicobeheersing.
10. Laat de commissie ondersteunen door een expertisecentrum dat het voor de beoordeling van restitutieverzoeken benodigde onderzoek kan verrichten.

Inleiding

Tallose vrijwilligers werkten de afgelopen jaren mee om gegevens uit koloniale archieven zoals bevolkings- en slavernijregisters doorzoekbaar te maken. Saoendy Tanuya Orelia is een van hen. Zij vertelt over haar ervaringen:

‘Om te weten waar je naartoe gaat, moet je weten waar je vandaan komt. (...) De geschiedenis is niet meer terug te draaien, maar we kunnen er wél van leren. En het werkt voor mij op een of andere manier ook helend om ermee geconfronteerd te worden. (...) Hoe groot was het toeval dat ik nou net de geboorteakte van mijn overgrootmoeder voor mijn neus kreeg! Dat was een heel emotioneel moment.’^[1]

Lering, heling en de feitelijke en emotionele waarde van tastbaar bewijs van een kleine of grote geschiedenis: de ervaring van Saoendy Tanuya Orelia geeft perfect weer wat het belang is van het onderwerp van dit advies. Als gevolg van de eeuwenlange koloniale rol van Nederland ligt een deel van de geschiedenis van landen, gemeenschappen en individuen wereldwijd vast in archieven die zich momenteel in Nederland bevinden. Zij zijn hier misschien wel, misschien niet op hun plek. Hun koloniale context wordt lang niet altijd onderkend en uitgelegd. Sommige archieven zijn wel, andere niet online beschikbaar. Veel archieven zijn slechts vanuit een eenzijdig perspectief toegankelijk gemaakt. Ze spreken over sommige dingen en zwijgen over andere dingen. Veel archiefmateriaal is in het Nederlands geschreven én beschreven. Dat alles brengt verantwoordelijkheden met zich mee. Daarover gaat dit advies.

Voorgeschiedenis

In september 2020 bracht de Raad voor Cultuur het advies *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* uit.^[2] Kern van dat advies is dat de staat de bevolking van de voormalige koloniën onrecht heeft aangedaan door tegen haar wil cultuurgoederen in bezit te nemen en dat de staat bereid moet zijn verzoeken tot restitutie van deze cultuurgoederen serieus in overweging te nemen. Toenmalig minister Van Engelshoven nam het advies grotendeels over in haar *Beleidsvisie collecties uit een koloniale context* (2021).^[3]

Het advies en de daarop geënte beleidsvisie lieten koloniale archieven buiten beschouwing, omdat het bij archieven niet alleen gaat om de stukken zelf, maar ook om de informatie die zij bevatten en (het recht op) de toegang daartoe.^[4]

Adviesvragen

Voormalig staatssecretaris Uslu vroeg de Raad voor Cultuur daarom op 23 augustus 2022 om een nader advies over ‘de omgang met archieven en documentaire collecties die gevormd zijn in koloniale context’. Dat deed zij vanuit haar verantwoordelijkheid voor het Nederlandse archiefbestel, de Archiefwet 1995 en de Archiefwet BES en als bestuurlijk verantwoordelijke

voor de overgebrachte archieven van de rijksoverheid. Zij vroeg de raad om in het advies aandacht te besteden aan:

- Het eigendom van de archieven in de context van onvrijwillig bezitsverlies van archiefstukken en de mogelijkheid tot teruggave;
- de toegang tot de archieven, met daarbij aandacht voor digitale toegang;
- de wensen en belangen van landen die in het verleden gekoloniseerd zijn geweest;
- de bijzondere positie van het Nationaal Archief in de hoedanigheid van zowel beheerder van een grote collectie koloniale archieven als kennisinstituut op dit terrein;
- de mogelijkheden van internationale samenwerking.

Advies staat op zichzelf

De raad beschouwde dit advies aanvankelijk als aanvulling op het advies *Koloniale collecties en erkenning van onrecht*. Gaandeweg de voorbereiding bleek echter dat de aard en functies van archieven dusdanig specifieke vraagstukken met zich meebrachten, dat het advies steeds meer op zichzelf kwam te staan. Daarbij speelde mee dat het vraagstuk van herstel van onrecht in relatie tot erfgoed sinds de publicatie van het advies over koloniale collecties aan actualiteit en urgentie heeft gewonnen. Er is, vooral in het bestuurlijke en het culturele veld, meer ruimte ontstaan om te spreken over herstel en de vorm die dat zou kunnen aannemen.

Overleg met bestuurders en deskundigen in de voormalige koloniën

De raad vond het noodzakelijk dit advies voor te bereiden in nauw overleg met bestuurders en deskundigen uit Indonesië, Suriname en de Caribische eilanden; de gebieden die tot hun dekolonisatie onder Nederlands gezag stonden en/of nog steeds deel uitmaken van het Koninkrijk der Nederlanden. Sommige verzoeken van de raad om over de koloniale archieven te spreken kwamen in 2022 echter ongelegen. Met name Aruba, Curaçao, Sint Maarten en Caribisch Nederland (Bonaire, Sint Eustatius en Saba) werden op dat moment overvraagd in de aanloop naar de herdenking van de afschaffing van de slavernij en de excuses van de Nederlandse regering. Ook was er onvrede over de wijze waarop de herdenking en excuses werden voorbereid. Daarom werden de gesprekken en bijgevolg ook het advies uitgesteld.

De meeste gesprekken konden uiteindelijk pas worden gevoerd in november 2023, vlak voor de nieuwe deadline voor het advies. De raad zag hierin geen aanleiding om het advies nog verder uit te stellen. De inbreng van de gesprekspartners bleek goed te stroken met de denklijn van de raad. Bovendien vinden de meeste gesprekspartners de omgang met koloniale archieven in het kader van herstel van onrecht een fundamenteel en urgent vraagstuk. Waar de gesprekken daartoe aanleiding gaven, is de adviestekst aangevuld en anderszins gewijzigd.

Uitgangspunten

Voor de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties hanteert de raad de volgende uitgangspunten:

- de erkenning van het historisch onrecht dat de staat de voormalige koloniën heeft aangedaan;
- de bereidheid om dit onrecht waar mogelijk te herstellen;
- de noodzaak om nieuw onrecht en de voortzetting en/of de doorwerking van historisch onrecht te voorkomen.

De eerste twee uitgangspunten lagen ook ten grondslag aan het advies over de omgang met koloniale cultuurgoederen. Mede onder verwijzing naar dit eerdere advies ^[5] is de raad van mening dat het vraagstuk van herstel van onrecht in relatie tot koloniale archieven niet zozeer een juridische als wel een ethische kwestie is. Het gaat hier niet zozeer om recht, maar vooral om rechtvaardigheid. Verne Harris, de vroegere archivaris van Nelson Mandela, verwoordt het kernachtig: ‘(...) *the work of archive is, in a word, justice*’. ^[6] Ook wanneer een juridische claim niet onomstotelijk bewezen is, kan een herstelmaatregel op zijn plaats zijn.

Het derde uitgangspunt heeft de raad nieuw toegevoegd. Het kolonialisme was gestoeld op onderdrukking, geweld, discriminatie en ongelijkheid. Het heeft deze vormen van onrecht aangejaagd, gerechtvaardigd en in onze samenleving verankerd. In dat opzicht is het kolonialisme nog steeds geen voltooid verleden tijd. Het werkt nog altijd door; in de machtsverhoudingen en in de economische ongelijkheden tussen landen, in de manier waarop bevolkingsgroepen elkaar bezien en bejegenen, in kansenongelijkheid en in *mental slavery*, de internalisatie van het koloniale denken dat het zelfbeeld van nazaten van gekoloniseerden in negatieve zin beïnvloedt. Doorwerking heeft ook op archiefgebied zijn specifieke verschijningsvormen en gevolgen, zoals ook dit advies laat zien.

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 beschrijft de actuele context waarin dit advies tot stand is gekomen. Hoofdstuk 2 beschrijft wat de raad onder koloniale archieven en documentaire collecties verstaat, wat de aard en functies van dit materiaal zijn en wat de reikwijdte van dit advies is. De vakinhoudelijke en juridische kaders zijn onderwerp van hoofdstuk 3. Hoofdstuk 4 gaat in op de ontwikkeling van de internationale opvattingen over kwesties rondom de eigendom van en zeggenschap over koloniale archieven. Hoofdstuk 5 beschrijft op hoofdlijnen wat zich aan koloniale archieven en documentaire collecties in Nederland bevindt en hoe daarmee tot dusver is omgegaan. Hoofdstuk 6 geeft inzicht in de archiefrelaties tussen de voormalige koloniën en Nederland en geeft de opvattingen, belangen en prioriteiten van de betreffende landen en gebieden weer met betrekking tot koloniale archieven. Hoofdstuk 7 benoemt de belangrijkste dilemma’s rondom de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties. In hoofdstuk 8 wordt uitgelegd in hoeverre en waarom dit advies afwijkt van de lijn van het advies over en het beleidskader voor de koloniale cultuurgoederen. Dat alles culmineert in hoofdstuk 9 in het advies aan de staatssecretaris.

De commissie die dit advies heeft voorbereid, bestaat uit Dagmar Oudshoorn-Tinga (voorzitter), Leo Balai, Deirdre Carasso (raadslid), Michael Karabinos, Wim Manuhutu en Matthias van Rossum. De commissie werd ondersteund door Pieter Bots, Philippine Jenster, Lukas Kaas, Kiran Sukul en Margreet Windhorst.

Noten

1

ru.nl/slavenregisters/ervaringsverhalen/saoendy-tanuya-orelia-0

2

rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/10/07/koloniale-collecties-en-erkenning-van-onrecht

3

rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/01/29/rapport-beleidsvisie-collecties-uit-een-koloniale-context

4

Raad voor Cultuur, 2020, p. 15.

5

Raad voor Cultuur, 2020, p. 5.

6

Harris, 2021, p. 2.

1. Actuele context

1.1 Ontwikkelingen sinds september 2020

Sinds de raad in september 2020 het advies *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* uitbracht, is in de samenleving, bij de overheid, in de wetenschap en in de culturele sector meer aandacht gekomen voor het koloniale verleden van Nederland, het onrecht dat in dit kader is begaan en de wijze waarop dat hersteld zou kunnen en moeten worden.

In de beleidsvisie *Collecties uit een koloniale context* van januari 2021 nam de minister van OCW de aanbevelingen van de raad vrijwel geheel over. In 2022 werd de Adviescommissie Teruggave cultuurgoederen uit koloniale context ingesteld, die restitutieverzoeken van herkomstlanden beoordeelt en daarover adviseert aan de minister van OCW. De eerste verzoeken zijn inmiddels behandeld en gehonoreerd.

In juli 2021 drong het Adviescollege Dialooggroep slavernijverleden in het rapport *Keten van het Verleden* ^[1] aan op erkenning van het feit dat slavernij en slavenhandel misdrijven tegen de menselijkheid waren, die doorwerken tot op de dag van vandaag. De regering werd aangespoord om verantwoordelijkheid te nemen voor de rol van de staat in het slavernijverleden en daarvoor excuses aan te bieden. Het rapport benadrukte ook dat erkenning en excuses gepaard moeten gaan met herstel. Daaronder moet worden verstaan ‘een integrale en systemische aanpak van de gevolgen van het slavernijverleden voor de samenleving’. Kennisproductie en -verspreiding zijn daarvoor essentieel.

Op 1 juli 2021 bood de Amsterdamse burgemeester Halsema als eerste Nederlandse bestuurder excuses aan voor de rol die haar voorgangers speelden in het slavernijverleden. ^[2] Haar collega's in Rotterdam, Utrecht, Den Haag, Delft, Haarlem, Middelburg en Vlissingen volgden, alsmede de bestuurders van enige provincies. Ook organisaties zoals ABN Amro en De Nederlandse Bank erkennen inmiddels hun rol en verantwoordelijkheid. Aan al deze excuses ging uitgebreid (archief)onderzoek vooraf. De daaruit opgedane kennis leidde tot zelfreflectie en uiteindelijk tot het inzicht dat excuses op hun plaats zijn. Bij verschillende andere organisaties, waaronder veel gemeenten en het koningshuis, lopen nog onderzoeken naar het koloniale en/of het slavernijverleden.

Een Kamermotie leidde in oktober 2022 tot de opdrachtverlening door het ministerie van BZK aan een groep wetenschappers voor het opstellen van een terreinverkenning en een onderzoeksagenda over het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen. Het eindresultaat, het boek *Staat en slavernij*, roept de Nederlandse staat op om ruimte te maken voor voortgaande dialoog en de mogelijkheid van herstel. ^[3]

Op 19 december 2022 bood ook de regering haar excuses aan^[4] en liet zij weten de aanbevelingen uit het rapport van het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden^[5] grotendeels over te nemen. Het kabinet gaf aan te zullen voorzien in onder andere meer aandacht voor slavernij in het curriculum van het funderend onderwijs; behoud en verdere ontwikkeling van musea, archieven en de bescherming van cultureel erfgoed, zowel in Nederland als in de Caribische delen van het Koninkrijk en in andere betrokken landen; een nationaal slavernijmuseum en een daaraan verbonden kenniscentrum; een meerjarig onderzoeksprogramma en het bij wet instellen van een fonds van 200 miljoen euro voor maatschappelijke initiatieven ten behoeve van bewustwording.

De staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties schreef in dit kader brieven aan de Caribische (ei)landen van het Koninkrijk, waarin ook aan de orde komt welke accenten de eilanden zelf willen leggen bij de besteding van deze gelden.^[6]

In mei 2023 publiceerde de Stichting Academisch Erfgoed een advies over de omgang met universitaire collecties uit een koloniale context, dat veel raakvlakken heeft met dit raadsadvies. Centraal hierin staat het inzicht *‘dat de omgang met koloniaal erfgoed niet alleen gaat over claims en restitutie, of over daders en slachtoffers. Het gaat ook over het gezamenlijk ontwarren van een beladen geschiedenis. Over oog hebben voor de betekenis die bestanddelen van de eigen collecties daarin hebben. Over het erkennen van de autoriteit van belanghebbenden uit de herkomstlanden.’*^[7] Universiteiten wordt aangeraden te onderzoeken welke collectieonderdelen een koloniale context hebben; deze collectieonderdelen vindbaar en bruikbaar te maken door ze te digitaliseren en te ontsluiten; drempels voor onderzoekers uit herkomstlanden weg te nemen en onderzoekers actief uit te nodigen en te ondersteunen; herkomstonderzoek te doen naar aanleiding van teruggaveverzoeken of op basis van eigen vermoedens van een problematische herkomst en de bereidheid te tonen om collecties en collectieonderdelen terug te geven als daarom gevraagd wordt.

Op de herdenking van Keti Koti op 1 juli 2023, 160 jaar na de formele afschaffing van de slavernij in de voormalige Nederlandse koloniën, sprak ten slotte ook de koning zijn excuses uit. Hij vroeg vergiffenis voor ‘het overduidelijke gebrek aan handelen tegen deze misdaad tegen de menselijkheid’ van het Huis van Oranje. Vooruitkijkend naar de toekomst zei hij: ‘Er is geen blauwdruk voor het proces van heling, verzoening en herstel. We betreden samen nieuw gebied.’^[8]

1.2 Het hersteldenken

In 2001 werd tijdens de *World Conference against Racism* al gesproken over de noodzaak van herstel in relatie tot het koloniale verleden. Tot overeenstemming over dit punt kwam men toen echter niet en sindsdien zijn er op dat gebied nog maar weinig concrete stappen gezet.

Bij de invulling van het begrip ‘herstel van onrecht’ in relatie tot archieven kan het gedachtengoed van *transitional justice* richting en houvast geven.^[9] Deze door de Verenigde Naties en Unesco omarmde benadering gaat ervan uit dat gemeenschappen kunnen herstellen van massale mensenrechtenschendingen door zich in te spannen voor waarheidsvinding, door recht te doen en rechten toe te kennen aan de (nazaten van) slachtoffers en door de veranderingen te bewerkstelligen die nodig zijn om herhaling van het onrecht te voorkomen. Erfgoed kan daarin een rol spelen, omdat het kan zorgen voor erkenning van onrecht, heling, dialoog en participatie.

Hierbij moet nadrukkelijk in het oog gehouden worden dat gemeenschappen die belang hebben bij bepaalde koloniale archieven en collecties niet altijd samenvallen met de nationale gemeenschap in het land van herkomst. Veel leden van voormalig gekoloniseerde gemeenschappen zijn mede als gevolg van (de doorwerking van) het kolonialisme verspreid geraakt over de wereld. Het is belangrijk om in de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties ook deze diasporische gemeenschappen te betrekken en hun belangen te laten meewegen.

Cultureel erfgoed is nauw verbonden met het recht op herinnering. Dat wordt beschouwd als een intrinsiek onderdeel van de rechten van de mens, vanwege het universele en intergenerationele belang ervan voor de identiteit(en) en ontwikkelingsprocessen van individuen en groepen.^[10] Daarom verdient het aanbeveling om in de omgang met erfgoed voorzichtig te zijn met het toekennen van rechten aan een enkele staat, gemeenschap of individu, omdat erfgoed eerst en vooral van belang is voor de mensheid als geheel. Tegelijkertijd betekent het belang van erfgoed voor de mensenrechten dat staten moeten zorgen dat het recht op toegang tot erfgoed door gemeenschappen, groepen en individuen kan worden uitgeoefend, dat misbruik van erfgoed wordt voorkomen en dat het bewustzijn ten aanzien van de waarde en beschermwaardigheid van erfgoed wordt versterkt.^[11]

Dit advies verhoudt zich nadrukkelijk tot deze recente ontwikkelingen en tot het gedachtengoed van *transitional justice*. De raad is van mening dat meer kennis over, een betere omgang met en een toenemend gebruik van koloniale archieven niet alleen een onderdeel moet vormen van het proces van heling, verzoening en herstel, maar dit proces ook kan stimuleren en verdiepen.

Noten

1

rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/07/01/ketenen-van-het-verleden

2

amsterdam.nl/bestuur-organisatie/college/burgemeester/speeches/toespraak-slavernijherdenking-2021

3

Allen e.a., 2023.

4

rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2022/12/19/toespraak-minister-president-rutte-over-het-slavernijverleden

5

open.overheid.nl/documenten/ronl-a6b18a9d980649083437fdc086c48125c608be46/pdf

6

rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-binnenlandse-zaken-en-koninkrijksrelaties/documenten/brieven/2022/12/19/brief-met-uitwerking-van-de-kabinetsreactie-op-het-rapport-adviescollege-dialooggroep-slavernijverleden

7

Boeles e.a., 2023, p. 7.

8

bijlagen.nos.nl/artikel-18188663/Toespraak_koning_Willem-Alexander.pdf

9

un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/26_02_2008_background_note.pdf

10

Dit grijpt terug op de preambule van de The Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict van 1954.

11

Dey, 2022.

2. Begripsbepaling en afbakening

2.1 Definities

Archief

Een *archiefstuk* is een document, ongeacht de vorm,^[1] dat naar zijn aard bestemd is om te berusten onder de persoon, groep personen of organisatie die het heeft ontvangen of opgemaakt uit hoofde van zijn of haar activiteiten, zijn of haar taken of ter handhaving van zijn of haar rechten.^[2]

Een *archief* is het geheel van archiefstukken, ontvangen of opgemaakt door een persoon, groep personen of organisatie. Elk archief vertoont een interne structuur die iets vertelt over wat een archiefvormer deed, waar deze belang aan hechtte en hoe deze zich organiseerde.

Omdat mensen en organisaties nooit op zichzelf staan en altijd samenwerken, zijn ook archieven eigenlijk nooit geïsoleerde eenheden. De onderlinge samenhang van archieven geeft zicht op externe structuren en netwerken die bepalend zijn voor de systemen en samenlevingen waar de archiefvormers deel van uitmaakten en/of uitmaken.^[3]

Documentaire collectie

Onder een *documentaire collectie* wordt verstaan een groep van documenten, volgens een bepaald criterium bijeengebracht en op of vanuit één plaats beheerd.^[4] Een documentaire collectie bestaat weliswaar vaak voor een deel uit archiefstukken, maar deze zijn verwijderd of afgedwaald uit het archief waartoe ze behoren en in een verzameling opgenomen. Dergelijke collecties zijn onder andere te vinden in de Bijzondere collecties van universiteitsbibliotheken. Zo beheert de Leidse universiteitsbibliotheek een collectie Buginese en Makassarse handschriften die door het Nederlands Bijbelgenootschap bijeen is gebracht. De collectie Surinamica van de Universiteit van Amsterdam is een van de grootste collecties ter wereld over de Surinaamse geschiedenis en cultuur. Ook archiefinstellingen beheren koloniale documentaire collecties, zoals de bekende kaartenverzameling Leupe van het Nationaal Archief.

Documentaire collecties en archieven zijn niet altijd gemakkelijk te onderscheiden. Documentaire collecties worden vaak ten onrechte als archieven betiteld. En er is een grijs gebied waarin het onderscheid niet te maken is. Universiteitsbibliotheken bevatten veel wetenschappelijke nalatenschappen van onderzoekers die op expeditie in verre oorden aantekeningen maakten en onderzoeksmateriaal verzamelden. Dat levert een mengvorm van archief en (documentaire) collectie op. Ook de informatie die musea bijhouden over hun museale collecties bestaat vaak uit zowel documenten die deel uitmaken van het museumarchief, bijvoorbeeld correspondentie over verwerving van collectieonderdelen, als uit documenten die daar los van staan en beschouwd moeten worden als documentatie.

Koloniale archieven en documentaire collecties

De raad kiest ervoor om het begrip *koloniale archieven en documentaire collecties* als volgt op te vatten: alle archieven en documentaire collecties die in of buiten Nederland worden bewaard en die getuigenis afleggen van de kolonisatie, van de koloniale verhoudingen en van de aanwezigheid van Nederlanders in alle gebieden waar de staat of andere Nederlandse instituties een vorm van koloniale macht uitoefenden. Het kan daarbij gaan om archieven van de staat, provincies, gemeenten, universiteiten, musea, onderzoeksinstituten, het koninklijk huis, kerkelijke instellingen, bedrijven en andere private partijen, uit zowel voormalige koloniën als uit alle gebieden waar de staat of andere Nederlandse instituties een vorm van koloniale macht uitoefenden.

De keuze voor deze brede definitie is ingegeven door het besef dat alle bronnen van het gedeelde verleden in potentie kunnen bijdragen aan nieuwe kennis, dat kennis essentieel is voor erkenning van onrecht en dat erkenning essentieel is voor herstel. Alleen een brede definitie van koloniale archieven doet recht aan dit besef.

Korthedshalve wordt in dit advies doorgaans gesproken over ‘(koloniale) archieven’ waar het gaat om zowel de archieven als de documentaire collecties in kwestie. Daar waar het van belang is om het onderscheid tussen beide te maken, wordt dat expliciet benoemd.

Het begrip koloniale archieven wordt vaak verbonden aan termen als *migrated archives*, *expatriate archives* en *displaced archives*. De International Council on Archives (ICA) ^[5] gebruikt sinds 2016 de term *shared archival heritage*. Daarmee drukt de organisatie uit dat archieven die verbonden zijn aan de geschiedenis van meer dan een gemeenschap, land of regio en waarbij beheer, eigenaarschap en toegang onduidelijk zijn of betwist worden, in culturele en/of morele zin toebehoren aan meerdere gemeenschappen. ^[6] De raad kan zich vinden in deze opvatting, maar vindt dat het begrip ‘*heritage*’ in relatie tot archieven niet altijd bruikbaar is. De raad ziet koloniale archieven als ‘gedeelde bronnen van gedeelde geschiedenissen’. ^[7] In de volgende paragraaf leggen we uit waarom.

2.2 Functies van archieven en documentaire collecties

Een koloniaal archief kan voor een gemeenschap een symbolische, emotionele, culturele en/of historische waarde hebben en daarom als cultureel erfgoed worden beschouwd. Archieven en documentaire collecties zijn echter veel meer dan alleen cultuurgooien. Om te bepalen hoe er met dit materiaal moet worden omgegaan, moeten alle functies ervan in ogenschouw worden genomen.

Bron van informatie

Een archief dat door een gemeenschap niet als erfgoed wordt ervaren, kan voor dezelfde gemeenschap toch van waarde zijn, vooral omdat het een bron van informatie is en als zodanig van belang is voor het verwerven van kennis en inzicht. De informatiewaarde van een archief is, zoals uitgelegd in

paragraaf 2.1, niet alleen gelegen in de inhoud van de daarin opgenomen documenten maar ook in de structuur van het archief en in de samenhang daarvan met andere archieven.

Ook een documentaire collectie is vanwege zijn informatieve waarde meer dan cultuurgood, maar anders dan een archief is zo'n verzameling geen geheel dat is ontstaan uit het dagelijks functioneren van de vormer. Dat betekent dat de informatiewaarde van een documentaire collectie grotendeels samenvalt met de informatie van de daarin opgenomen documenten.

Instrument van koloniale macht

Archieven die zijn gevormd door het koloniaal gezag zijn behalve cultuurgood en bron van informatie ook instrumenten van koloniale machtsuitoefening. Zowel hun inhoud als hun structuur en hun beheergeschiedenis hangen samen met de ongelijke machtsverhoudingen die bepalend waren voor het verleden dat Nederland met de voormalige koloniën deelt. De informatie in archieven is vastgelegd met het oog op het belang van de archiefvormer; is een uiting van diens verantwoordelijkheden en bevoegdheden en een instrument van diens macht. Dat geldt voor afzonderlijke archiefstukken, ongeacht of die zich bevinden in het archief waar ze thuishoren of in een documentaire collectie. En dat geldt als het om een archief gaat ook voor dat archief als geheel en de wijze waarop dat is gestructureerd.

Voormalige koloniën en (de nazaten van) hun inwoners zijn deels afhankelijk van door Nederlandse instituties en personen gevormde archieven om een bepaalde periode uit hun eigen geschiedenis te kunnen bestuderen. Dat komt niet alleen doordat de Nederlanders tijdens en over hun koloniale bewind nu eenmaal administraties hebben aangelegd en de gekoloniseerden niet of veel minder. Het gebrek aan bronnen van de geschiedenis van de lokale bevolking zelf is deels ook veroorzaakt door het koloniale gezag. Dat verbood slaaf-gemaakten bijvoorbeeld om te leren lezen en schrijven en verbrak ketens van cultuuroverdracht door gemeenschappen te ontwortelen en culturen te ondermijnen. Daardoor ontbreekt het deze landen en gemeenschappen vaak aan alternatieven voor de koloniale bronnen voor het doen van onderzoek naar de koloniale periode.

Om de aard en betekenis van de informatie uit koloniale archieven te kunnen begrijpen, is zicht op en kennis van de interne structuur van het geheel onmisbaar.^[8] Hetzelfde geldt voor kennis van de externe structuren: de koloniale machtsstructuren, de rol en positie die archiefvormers daarin hadden en de manier waarop die zich vertalen in de samenhang tussen hun archieven.

Context moet

Schrijver en spreker Lara Nuberg deed archiefonderzoek naar haar familiegeschiedenis, die zich voor een groot deel afspeelt in voormalig Nederlands-Indië. Ze bestempelt het archief als *'een plek waar per definitie de stem van de macht gehoord wordt. Op basis van die archieven zal ik nooit in staat zijn om een volledig beeld te vormen van mijn Indonesische voorouders.'*

Reflecterend op de grote hoeveelheid culturele producties over het koloniale verleden die de laatste tijd het licht zien en de wisselende kwaliteit daarvan, constateert zij: *‘Erfgoed slechts afstoffen en presenteren zonder enige vorm van context of uitdaging van stereotypen (...) maakt de kans groot dat je als maker racisme en onderdrukking reproduceert in plaats van bevraagt.’*^[9]

Instrument van doorwerking

Koloniale archieven zijn rijke bronnen van informatie. Voor sommige landen, gebieden en/of gemeenschappen zijn het vrijwel de enige bronnen die zij hebben over een grote periode uit hun geschiedenis. Voor de omgang met deze bronnen is het essentieel om te erkennen dat informatie die zich in archiefstukken bevindt nooit waarde vrij is. Lang niet alle aspecten en gezichtspunten zijn zichtbaar en evenwichtig vertegenwoordigd in archieven. Archieven geven per definitie een onvolledig en eenzijdig beeld van de geschiedenis. Archief- en collectievormers zijn geen neutrale actoren. Koloniale archieven en documentaire collecties bieden veel kennis over het verleden, maar altijd vanuit het specifieke perspectief van de archief- of collectievormer in kwestie. De geschiedschrijving over de koloniën is bovendien lange tijd gedomineerd door koloniale bestuursambtenaren. Nieuwe bestuursambtenaren bereidden zich voor op hun werk overzee aan de hand van die (eenzijdige) geschiedschrijving.^[10] Dat alles zorgt ervoor dat koloniale beeldvorming hardnekkig is en dat het moeite kost om die te weerleggen.

Ook de toegangen en zoekhulpjes die onderzoekers moeten gebruiken om hun weg te vinden in de vele kilometers koloniale archieven en documentaire collecties, dragen bij aan doorwerking van het koloniale onrecht. Om te beginnen gaan ze vaak mank aan bias. Informatie over gekoloniseerden en slaafgemaakten is daardoor moeilijker te vinden dan informatie over kolonisten. Het taalgebruik in toegangen kan kwetsend zijn omdat het vaak de koloniale ideeën en verhoudingen weerspiegelt die in de archiefstukken tot uiting komen. Het feit dat veel archiefstukken en ook de meeste toegangen in het Nederlands geschreven zijn, maakt onderzoek voor de (nazaten van) inwoners van de voormalige koloniën nog extra moeilijk. Ten slotte zorgt ook het feit dat inwoners van voormalige koloniën zich op grote afstand bevinden van de in Nederland aanwezige koloniale bronnen voor ongelijkheid en daarmee voor doorwerking van het koloniale verleden tot op heden.

Meer perspectieven nodig

Er is meer onderzoek vanuit andere perspectieven nodig om de eenzijdige Nederlandse blik op het kolonialisme bij te stellen, ook al krijgen Nederlandse onderzoekers steeds meer oog voor het perspectief van degenen die onderdrukt werden. *‘Met een schuldgeschiedenis van het Westen geven we de geschiedenis niet terug aan de gekoloniseerden, het blijft dan westerse geschiedenis’*, stelt Remco Raben van de Universiteit Utrecht.^[11]

Rick Honings, hoogleraar Bijzondere Collecties aan de Universiteit Leiden, signaleert dat buitenlandse onderzoekers op veel praktische belemmeringen stuiten.^[12] De *Asian Library* van zijn eigen Universiteit heeft de grootste Indonesië-collectie ter wereld, grotendeels geschreven in het Balinees, Javaans en Maleis.

Deze bronnen worden momenteel nauwelijks gebruikt, omdat de expertise om ze te lezen in Nederland nauwelijks nog aanwezig is. Buitenlandse onderzoekers die deze talen wel beheersen, zijn daarom zeer welkom. De drempels voor niet-ingezetenen van de EU om in Nederland onderzoek te doen zijn echter hoog; denk aan visumplicht en het hoge instellingscollegegeld.

De toenemende maatschappelijke, wetenschappelijke en politieke belangstelling voor het koloniale verleden leidt weliswaar tot het instellen van allerhande beurzen en fondsen^[13] voor (buitenlandse) onderzoekers, maar het is, zeker voor mensen die niet thuis zijn in de Nederlandse instituties, niet eenvoudig uit te vinden welke mogelijkheden er zijn.

Instrument van erkenning en herstel

Koloniale archieven en documentaire collecties kunnen ook dienen als instrument van erkenning en herstel, vooral als ze veel en goed gebruikt worden door mensen uit of met voorouders in de voormalige koloniën. Door archiefonderzoek vanuit verschillende perspectieven te verrichten, krijgen we steeds meer inzicht in de werking van het koloniale systeem, het onrecht dat daarin is geschied en de gevolgen daarvan voor de voormalige gekoloniseerde landen, gemeenschappen en individuen.

De vele onderzoeken naar het slavernijverleden van de afgelopen jaren laten zien dat goed toegankelijke koloniale archieven kunnen dienen als 'nutsvoorzieningen' die de noodzakelijke stappen op weg naar herstel van onrecht faciliteren. Ook dat inzicht kan van belang zijn voor de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties.

2.3 Reikwijdte van het advies

De raad doet in dit advies aanbevelingen over de wijze waarop de rijksoverheid en idealiter ook andere publieke en private archiefbeheerders zouden moeten omgaan met hun koloniale archieven en documentaire verzamelingen. Deze aanbevelingen moeten worden gezien in het licht van herstel van het onrecht dat Nederland als koloniale machthebber heeft begaan en het voorkomen van (nieuw) onrecht dat voortvloeit uit de doorwerking van het koloniale verleden. Daarbij gaat het zowel om onrecht in brede zin als om onrecht dat specifiek verband houdt met de koloniale archieven en documentaire verzamelingen.

Het advies gaat niet alleen in op restitutie, maar ook op andere mogelijke manieren om in relatie tot koloniale archieven en documentaire collecties onrecht te herstellen en (nieuw) onrecht te voorkomen. De focus is dan ook breder dan alleen archieven waarvan de herkomst eventueel betwistbaar is. Gemeenschappen met een koloniale relatie met ons land kunnen immers ten aanzien van onbetwiste archieven die ook voor hen belangrijke geschiedbronnen zijn wel degelijk belangen en behoeften hebben. Bijvoorbeeld om de (kwaliteit van de) online toegankelijkheid en doorzoekbaarheid van archieven en collecties te verbeteren, of om te kunnen beschikken over toegangen of zoekhulpmiddelen in de eigen taal.

Deze keuzes zijn deels ingegeven door de adviesaanvraag, die vrij open geformuleerd is. Daarnaast hebben de specifieke aard, functies en gebruikswaarde van archieven en documentaire collecties geleid tot een verbreding van de scope van het advies (zie [paragraaf 2.2](#)).

De breedte van het begrip koloniale archieven laat onverlet dat het op dit advies te baseren rijksbeleid alleen kan worden voorgeschreven voor zover het gaat om archieven en documentaire collecties die in bezit zijn van de rijksoverheid en niet waar het gaat om eigendommen van andere overheidsorganen en van particulieren. Het Rijk kan andere eigenaren en beheerders van koloniale archieven, waaronder gemeenten, provincies, openbare lichamen, universiteiten, onderzoeksinstituten, het koninklijk huis en andere private partijen, niet voorschrijven hoe zij daarmee moeten omgaan.

Net als in het advies *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* ligt het accent hier op Indonesië, Suriname en de Caribische eilanden; de gebieden die tot hun dekolonisatie onder Nederlands gezag stonden en/of nog steeds deel uitmaken van het Koninkrijk der Nederlanden. In de voorbereiding zijn er gesprekken gevoerd met vertegenwoordigingen van Indonesië, Suriname, Aruba, Curaçao, Sint Maarten, Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Het advies is echter ook van toepassing op koloniale archieven uit en/of over andere gebieden waar Nederland koloniale macht uitoefende.

In aanvulling op het advies *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* moet worden opgemerkt dat er al in de vroegmoderne periode (late vijftiende tot en met de achttiende eeuw) sprake was van kolonialisme. Ook de expansie vanaf het eind van de zestiende eeuw moet als koloniaal optreden worden beschouwd. De Staten Generaal en andere overheidsorganen zoals de stadhouder, de staten, steden en admiraliteiten besteedden in die periode ‘soevereiniteit’ uit aan de VOC, WIC, patroonschappen en andere koloniale organisaties.^[14] Dit betekent dat ook de bijbehorende archieven en documentaire collecties uit de vroegmoderne tijd binnen de reikwijdte van dit advies vallen.

De begrenzing van de reikwijdte van dit advies is wat betreft de periode waarop koloniale archieven betrekking hebben noodzakelijkerwijs per land of gebied wisselend en in algemene zin fluïde. De tijdsgrens is bovendien niet alleen afhankelijk van de periode waarin Nederland zich als koloniale macht in een bepaald land of gebied deed gelden, maar ook van het tempo en de mate waarin de verhoudingen tussen de voormalige koloniën zijn gedekoloniseerd. In de gesprekken die de raad voor dit advies gevoerd heeft, gaven de vertegenwoordigers van de landen en openbare lichamen van de Caribische delen van het Koninkrijk te kennen dat de koloniale verhoudingen in hun ogen voortduren tot op de dag van vandaag. Zij zijn, ook voor hun recente geschiedenis, nog steeds deels afhankelijk van in Nederland aanwezige bronnen. Zo vallen de archieven van in Caribisch Nederland werkende rijksorganen onder de archiefzorg van Nederlandse ministers en worden deze op dit moment grotendeels in Nederland bewaard. Maar ook andersoortige jonge archieven, zoals audiovisueel materiaal over de Caribische (ei)landen dat in Nederland ruimschoots aanwezig is, is van belang voor de identiteit van

de gemeenschappen daar. Aruba werkt daarom al samen met Beeld en Geluid. In paragraaf 6.3 wordt hier nader op ingegaan.

Het is te verwachten dat dit ook elders speelt, al kwam het niet in alle gesprekken even expliciet naar voren. Onafhankelijkheid van de koloniale overheerser betekent weliswaar dat er onmiddellijk sprake is van een nieuwe staatsrechtelijke positie, maar de dekolonisatie van de onderlinge verhoudingen en relaties is een langdurig proces. Ook archieven uit de periode na de dekolonisatie die betrekking hebben op die verhoudingen en dat proces kunnen daarom worden gezien als koloniale archieven en van belang zijn als bronnen voor de geschiedenis van een land of gebied.

Mochten er over de begrenzing van het begrip ‘koloniale archieven en documentaire collecties’ in tijd verschillen van mening bestaan tussen betrokken partijen, dan zal de Nederlandse overheid daar met een open oog en oor naar moeten kijken en luisteren.

Noten

- ¹
‘Ongeacht de vorm’ wil zeggen: het kan gaan om allerlei verschijningsvormen en informatiedragers, zoals papieren en digitale (tekst)documenten, tekeningen, kaarten, foto’s, films en geluidsopnamen.
- ²
Ontleend aan Archiefterminologie voor Nederland en Vlaanderen.
- ³
Jeurgens, 2012.
- ⁴
Ontleend aan Archiefterminologie voor Nederland en Vlaanderen.
- ⁵
Ngo die archiefprofessionals en -instellingen wereldwijd verbindt in het streven naar goed archiefbeheer, de bescherming van archieven, breed gedragen normen en standaarden en internationale samenwerking en kennisuitwisseling, zie ica.org/en.
- ⁶
Zie ‘Purpose and objectives’, ica.org/en/expert-group-on-shared-archival-heritage-egsah.
- ⁷
De raad is zich ervan bewust dat de perceptie van de ‘gedeelde geschiedenissen’ in voormalig gekoloniseerde gemeenschappen heel anders is dan in de gemeenschap van de voormalige kolonisators en een product is van de ongelijke machtsverhoudingen ten tijde van het kolonialisme.
- ⁸
Karabinos, 2019. Karabinos stelt: *‘Lose sight of it and the colonial structure will exist unimpeded, still guiding us to certain records, still guiding the structure of what and how we read the records.’*
- ⁹
Nuberg, 2023.
- ¹⁰
Schrikker, 2023.
- ¹¹
Geciteerd in Van der Hoeven, 2020.
- ¹²
Honings 2021.
- ¹³
Bijvoorbeeld de 2,8 miljoen euro die in het kader van het NWA-programma Onderzoek naar collecties met een koloniale context beschikbaar wordt gesteld aan onder andere onderzoekers uit landen van herkomst, zie nwo.nl/onderzoeksprogrammas/nationale-wetenschapsagenda/thematische-programmering/onderzoek-naar-collecties-met-een-koloniale-context.
- ¹⁴
Allen, 2023.

3. Archivistische en juridische kaders

3.1 Principes voor de omgang met archieven

Met het oog op de specifieke aard van een archief als geheel dat ontstaat als bijproduct van het dagelijks functioneren van een archiefvormer, hanteren archivariissen wereldwijd in de omgang daarmee de volgende principes: ^[1]

- *Het structuurbeginsel*
Dit gaat ervan uit dat de historisch bepaalde eigen structuur van een archief niet mag worden verstoord en zo nodig moet worden hersteld.
- *Het bestemmingsbeginsel*
Dit volgt uit het structuurbeginsel en houdt in dat ieder archiefstuk onderdeel behoort te zijn van het archief waarvoor het naar zijn aard is bestemd en waarheen het in een voorkomend geval moet worden teruggebracht. ^[2]
- *Het overgangs- of successiebeginsel*
Dit volgt uit het bestemmingsbeginsel en houdt in dat bij overgang van een taakonderdeel van een bestuur of persoon naar een ander bestuur of persoon ook de desbetreffende archiefbestanddelen over behoren te gaan.

Deze beginselen zijn producten van de negentiende eeuw; van de opvattingen van ambtenaren van westerse landen die een vast geloof hadden in het ideaal van de natiestaat die in veel gevallen ook een koloniale staat was. De klassieke archivistiek, de leer van het ordenen en beschrijven van archieven, is in die zin ook een beladen construct en zeker geen waardevrije leer. Dat is een reden om de archivistische principes in de context van dit advies kritisch te benaderen.

Tegelijkertijd is het belangrijk te erkennen dat deze principes van belang zijn om koloniale archieven te kunnen begrijpen en interpreteren. Zoals in de voorgaande paragrafen is toegelicht, is de manier waarop een archiefvormer zijn informatie organiseert een wezenlijk onderdeel van de taak en eventueel de macht die deze uitoefent. Om te begrijpen hoe dat heeft gewerkt, is het van belang dat de oorspronkelijke ordening en samenhang kenbaar blijft, omdat ook die een bron van informatie is.

In dit advies verhoudt de raad zich dan ook nadrukkelijk tot deze principes, zonder deze tot voorschrift te verheffen. De raad acht deze principes *niet* van toepassing op documentaire collecties, omdat de wijze waarop collecties worden gevormd niet vergelijkbaar is met het archiefvormingsproces en de informatiewaarde van een documentaire collectie grotendeels samenvalt met de informatie van de daarin opgenomen documenten.

3.2 Wetgeving

In het advies *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* stelde de raad dat de omgang met koloniale cultuurgoederen meer een ethische dan een juridische kwestie is. De raad houdt dit staande in voorliggend advies.

Ook als Nederland wat zijn koloniale archieven en documentaire collecties juridisch gezien in zijn recht staat, kunnen er ethische redenen zijn om toch iets te veranderen in de omgang met dit materiaal en/of met de landen, gemeenschappen en/of individuen die daar een belang bij hebben. Dat laat onverlet dat rekening gehouden moet worden met de wetgeving die op dit gebied van toepassing is.

Archiefwet

De Archiefwet 1995 geldt voor overheidsarchieven en voor particuliere archieven die zijn opgenomen in een archiefbewaarplaats in de zin van de Archiefwet. De wet hanteert een definitie van de term *archiefbescheiden* die de principes uit paragraaf 3.1 weerspiegelt:

1. bescheiden, ongeacht hun vorm, door de overheidsorganen ontvangen of opgemaakt en naar hun aard bestemd daaronder te berusten;
2. bescheiden, ongeacht hun vorm, met overeenkomstige bestemming, ontvangen of opgemaakt door instellingen of personen, wier rechten of functies op enig overheidsorgaan zijn overgegaan;
3. bescheiden, ongeacht hun vorm, welke ingevolge overeenkomsten met of beschikkingen van instellingen of personen dan wel uit anderen hoofde in een archiefbewaarplaats zijn opgenomen om daar te berusten;
4. reproducties, ongeacht hun vorm, welke bij of krachtens de wet in de plaats zijn gesteld van de onder 1, 2 of 3 bedoelde archiefbescheiden (...).^[3]

Artikel 1 onder c zoals hierboven geciteerd laat zien dat het overgangsbeginsel door de wet wordt gesteund; archieven kunnen overgaan van de oorspronkelijke archiefvormer naar een (ander) overheidsorgaan als er sprake is van overheveling van rechten of taken aan dat orgaan. De wet specificceert niet of het hier moet gaan over een Nederlands overheidsorgaan.

De wet laat ruimte om reproducties in de plaats te stellen van originele archiefstukken. Dit biedt mogelijkheden voor de omgang met koloniale archieven, waarbij de fysieke verblijfplaats van de originelen en de omgang met de digitale reproducties onderwerp kunnen zijn van dialoog en onderhandelingen.

De Archiefwet 1995 spreekt zich ook expliciet uit over vervreemding:

‘Tot vervreemding van in een rijksarchiefbewaarplaats berustende archiefbescheiden mag Onze minister slechts overgaan ter uitvoering van een in enige wet neergelegd voorschrift of na machtiging van degene, op wiens last deze archiefbescheiden zijn overgebracht.’^[4] Hieruit volgt dat het in principe tot de mogelijkheden behoort om koloniale archieven die zijn ondergebracht in een archiefbewaarplaats zoals bedoeld in de Archiefwet af te staan of terug te geven aan landen van herkomst van koloniale archieven.

Erfgoedwet

Op archieven en documentaire verzamelingen die niet onder de Archiefwet vallen maar wel tot de rijkscollectie behoren, bijvoorbeeld van een aantal universiteitsbibliotheken en voormalige rijksmusea, is de Erfgoedwet van toepassing. Niet alle archieven en documentaire collecties die zich in de collecties van universiteitsbibliotheken en voormalige rijksmusea bevinden zijn te beschouwen als rijkscollectie. Het onderscheid is lang niet altijd gemakkelijk te maken en zal in veel gevallen onderzoek vergen. De Erfgoedwet biedt in principe mogelijkheden voor vervreemding van objecten in publiek bezit. Daarbij moet van geval tot geval bekeken worden welk beschermingsregime van toepassing is en welke procedure met het oog daarop moet worden doorlopen.

Noten

1

Lexicon van Nederlandse archieftermen (1983).

2

Het begrip ‘bestemmingsbeginsel’ omvat ook het oudere begrip ‘herkomstbeginsel’, waarbij herkomst verwijst naar het archief waartoe een archiefstuk ‘naar zijn aard’ bestemd is te behoren. In discussies over koloniale archieven wordt de term ‘herkomstbeginsel’ nog regelmatig gebruikt, maar dan meer in de zin van ‘geografische herkomst’. Het is belangrijk om te benadrukken dat het begrip in die zin *niet* tot de archivistische principes behoort die het fundament vormen van de wijze waarop wereldwijd met archieven wordt omgegaan.

3

Archiefwet 1995, artikel 1 onder c, zie wetten.overheid.nl/BWBR0007376/2022-05-01. In de nieuwe Archiefwet die momenteel in voorbereiding is, komen dezelfde noties terug, zij het deels in andere bewoordingen en/of artikelen, zie rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/11/18/archiefwet-2021-wetstekst-met-mvt.

4

Artikel 8, derde lid, zie wetten.overheid.nl/BWBR0007376/2022-05-01#HoofdstukII. De nieuwe Archiefwet houdt deze bepaling staande in artikel 9 van het voorstel van wet, zie rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/11/18/archiefwet-2021-wetstekst-met-mvt. De artikelen 2, 7 en 8 van het Archiefbesluit geven enkele nadere regels die bij vervreemding in acht moeten worden genomen, zoals het afwegen van de waarde van de archiefbescheiden, het betrekken van een aantal functionarissen met een specifieke deskundigheid en bevoegdheid, het verslag leggen van de wijze waarop deze betrokkenheid gestalte heeft gekregen en het vastleggen van een specificatie van hetgeen vervreemd wordt en de argumenten die daaraan ten grondslag liggen. Zie wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWBR0007748&z=2020-01-01&g=2020-01-01. In het nieuwe Archiefbesluit, waarover tot en met 9 februari 2024 een internetconsultatie open staat, blijven deze regels deels van kracht; de vervreemdingsprocedure wordt enigszins vereenvoudigd.

4. Internationale opvattingen en ontwikkelingen^[1]

Archieven zijn vanwege hun informatiewaarde en als instrument en symbool van macht al van oudsher voorwerp geweest van roof en plundering in conflictsituaties. Toch is de discussie over de omgang met buitgemaakte archieven vrij nieuw. Tot 1940 gold op dit gebied gewoonterecht, dat neerkwam op het volgende:

- De staat die rechtsvoorganger is, geeft aan de staat die rechtsopvolger is de documenten die nodig zijn om soevereiniteit te kunnen uitoefenen en administratieve continuïteit te kunnen waarborgen. Zo nodig worden archieven gedupliceerd.
- Archieven uit de periode dat een staat afhankelijk was, worden teruggegeven als een staat weer onafhankelijk wordt.
- Archieven die buitgemaakt en weggevoerd zijn in een oorlog worden na het einde van de vijandelijkheden teruggegeven aan de staat die de rechtmatige eigenaar is.
- De archieven van het tijdelijke militaire bestuur van de bezetter blijven eigendom van deze bezettende macht.

Na de Tweede Wereldoorlog ontstonden er als gevolg van de dekolonisaties nieuwe vraagstukken waarvoor geen historische precedents voorhanden waren en waarin het gewoonterecht tekortschoot, onder andere omdat het in veel gevallen ging om gebieden waar vóór de kolonisatie geen sprake was van een staat. Unesco en de International Council on Archives (ICA) werkten daarom vanaf de jaren zeventig aan het destilleren van beginselen uit het internationaal recht waarmee conflicten en discussies over gedeelde, ontheemde en/of betwiste archieven beslecht konden worden. De Unesco General Conference nam de voorstellen daartoe^[2] in 1980 unaniem over:

- Het beginsel van *soevereiniteit met terugwerkende kracht*: de archieven gevormd door administraties en instellingen die belast waren met het beheer en bestuur van het grondgebied dat een nieuwe onafhankelijke staat is geworden, worden overgedragen aan de nieuwe staat.
- Het *herkomst- of bestemmingsbeginsel*: de archieven van één archiefvormer moeten als een ondeelbare, organisch gevormde eenheid blijven onder beheer van die archiefvormer of diens rechtsopvolger.

- Het beginsel van *functionele relevantie*: na een verandering van soevereiniteit moet de overdracht van macht en verantwoordelijkheden gepaard gaan met de overdracht van archieven die nodig zijn om de administratieve continuïteit te waarborgen. Dit is het enige argument om af te wijken van het bestemmingsbeginsel.
- Het beginsel van *gemeenschappelijk erfgoed*: als de archieven zijn geproduceerd door een administratie waarvan de rechtsopvolging verdeeld is over verschillende staten, zodat de archieven tot het nationaal erfgoed van verschillende landen behoren, worden de originele archieven bewaard in een van de betrokken landen, waar hun veiligheid gewaarborgd is. Alle betrokken landen dienen gelijke toegang en morele eigendomsrechten te hebben en te kunnen uitoefenen.
- Het *recht op historische continuïteit*: bij de toepassing van de bovenstaande beginselen moet als uitgangspunt gelden dat iedere nationale gemeenschap het recht heeft op een identiteit die ontleend is aan haar geschiedenis. Nationale gemeenschappen moeten elkaar dan ook behulpzaam zijn in hun zoektocht naar hun geschiedenis. Toegang tot archieven is daarvoor onmisbaar.

Het streven om deze principes te laten opnemen in het internationaal recht mislukte echter. ^[3] Daarna raakte de kwestie internationaal in een impasse.

In 1995 deed de ICA weer een poging om beweging in de zaak te krijgen, met een nieuw *Position Paper*. ^[4] Opvallend is dat daarin minder ruimte wordt gelaten voor restitutie dan in de Unesco-tekst van 1980. De basis voor oplossingen voor gedeelde, ontheemde en/of betwiste archieven moet volgens het *Position Paper* gevonden worden in:

- De *onvervreemdbaarheid* van openbare registers: de eigendomsoverdracht van overheidsarchieven, met name in het geval van rechtsopvolging van staat naar staat, kan alleen plaatsvinden via wetgeving van de staat die de archieven creëerde.
- *Herkomst en respect voor de integriteit* van het archieffonds: een archief mag niet worden opgesplitst én een archiefinstelling moet geen archieven verwerven die elders thuishoren.
- Het *recht op toegang en het reproductierecht*: archieven die beschouwd moeten worden als gemeenschappelijk erfgoed, worden bewaard in een van de betrokken landen, waarbij de andere betrokken landen en hun burgers recht hebben op toegang tot en reproductie van het materiaal.
- *Rechtvaardigheid en internationale samenwerking*: de betrokken partijen moeten de problemen inzake de omgang met gedeelde, ontheemde en/of betwiste archieven overwinnen door gemeenschappelijke overeenstemming en in een geest van eerlijkheid en wederzijds respect.

Na 1995 viel de ICA opnieuw stil rond dit thema, zij het dat de organisatie in 1996 wel een Ethische Code voor archivariissen vaststelde^[5] waarin werd opgenomen dat de beroepsgroep zou moeten meewerken aan de repatriëring van *displaced archives*.

Ondanks het uitblijven van overeenstemming over een internationaal juridisch en/of handelingskader zijn er de laatste jaren toch de nodige koloniale archiefkwesties opgelost. Zo kwam Nederland tot overeenstemming met Suriname, net als Zuid-Afrika met Namibië, Australië met Papua Nieuw-Guinea, Denemarken met de Maagdeneilanden en IJsland, Frankrijk met Zuid-Korea, België met Rwanda. Het delen van (digitale) reproducties en toegangs-informatie is in veel gevallen de kern van de arrangementen; in een enkel geval zijn er ook originele archieven of archiefstukken overgedragen aan de voormalige koloniën, soms in eigendom, soms in bruikleen.^[6]

Hoewel dit laatste een op het eerste oog wellicht weinig bevredigende oplossing lijkt, kan het wel degelijk een positief effect hebben. Zo werden de archieven die Zuid-Korea in 2011 van Frankrijk in bruikleen terugkreeg, onthaald met feestelijke ceremonies en parades. De betere bereikbaarheid van deze archieven leidde tot veel nieuw onderzoek door Zuid-Koreaanse onderzoekers.^[7]

In 2018-2019 bracht de Expert Group on Shared Archival Heritage van de ICA de actuele stand van zaken rondom gedeelde, ontheemde en/of betwiste archieven in kaart.^[8] Dit onderzoek betrof niet alleen koloniale archieven. De respons was beperkt. Nederland, Indonesië, Suriname en de Caribisch delen van het Koninkrijk reageerden niet. Het gebrek aan respons kan van alles betekenen: dat de omgang met gedeelde, ontheemde en/of betwiste archieven nauwelijks of juist een groot en/of gevoelig issue is; dat landen nog veel te weinig informatie hebben om te kunnen vaststellen of er issues zijn; of dat de landen in kwestie zo in beslag worden genomen door urgente primaire opgaven dat er helemaal geen ruimte is om aandacht aan dit soort vraagstukken te geven.

In acht van de zeventien koloniale casussen in dit onderzoek gaven landen aan dat ze het liefst de fysieke archieven wilden terugkrijgen. Slechts in twee van die acht gevallen gaven de landen in kwestie aan dat het verstrekken van (digitale) kopieën geen bevredigende alternatieve oplossing kon zijn. Toch is dat geen reden om te stellen dat restitutie van archieven vandaag de dag niet zo'n issue is. Er is nog steeds sprake van machtsongelijkheid tussen de voormalige koloniale overheersers en de herkomstlanden. De bereidheid om genoeg te nemen met kopieën kan een teken zijn dat men niet sterk hecht aan de teruggave van originelen, maar kan evengoed betekenen dat de landen denken dat er niet meer in zit dan dat, terwijl ze het misschien wel graag anders zouden willen.

Noten

1

De inhoud van dit hoofdstuk is grotendeels ontleend aan Keckskeméti, 2022. Keckskeméti stond aan de basis van het werk dat de International Council on Archives in de jaren zeventig en tachtig op dit punt verrichtte.

2

Rapport 20C/102 van de DG van Unesco, unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000028772.

3

Vienna Convention on Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts, 1983.

4

ica.org/sites/default/files/ICA_1995_Reference-Dossier-on-Archival-Claims_EN.pdf

5

Zie de laatste zin van artikel 2 van deze code, die te vinden is op kvan.nl/wp-content/uploads/2021/12/ICA_1996-09-06_code-of-ethics_EN1.pdf.

6

Van Beurden, 2022.

7

Cox, 2017.

8

ica.org/en/disputed-archival-claims-an-international-survey-20182019

5. In Nederland aanwezige koloniale archieven en de omgang daarmee

Vanaf het begin van de zeventiende eeuw waren Nederlanders ruim vier eeuwen lang wereldwijd actief als handelaren, kolonisten en bezetters. Zodoende deelt Nederland in Azië niet alleen geschiedenissen en bronnen met Indonesië maar ook met Bangladesh, India, Japan, Maleisië, Myanmar, Sri Lanka, Taiwan, Thailand en Vietnam. In Afrika is Nederland via de koloniale geschiedenis en archieven verbonden met Angola, Equatoriaal Guinea, Gabon, Ghana, Ivoorkust, Kameroen, Madagascar, Mauritanië, Mauritius, Mozambique, Namibië, Nigeria, Sao Tomé en Principe, Senegal, Sint-Helena en Zuid-Afrika; in het Midden-Oosten met Jemen en Iran. In Noord- en Zuid-Amerika is Nederland behalve aan Suriname en de Caribische eilanden ook gelieerd aan Brazilië, Canada, Guyana, de Maagdeneilanden en de Verenigde Staten. Ook met Australië is er een link.

De vele archieven en documentaire collecties die daarvan getuigen, zijn niet alleen van belang voor ons land of voor de landen waar Nederland ooit soeverein gezag had, maar ook voor de landen waar ons land op andere manieren, zoals via handel of zending, koloniale macht uitoefende, hun inwoners, de diasporische gemeenschappen met wortels in deze landen en de nazaten daarvan. Van het perspectief en belang van al die belanghebbende gemeenschappen wereldwijd, in de voormalige koloniën en daarbuiten, zijn we ons nog onvoldoende bewust. Daarom is het nodig om inzichtelijk te maken welke bronnen voor wie van waarde kunnen zijn en om deze landen en gemeenschappen in staat te stellen zich daartoe te verhouden.

In Nederland bevinden zich verspreid over het hele land koloniale archieven in collecties van regionale historische centra, gemeentearchieven, streekarchieven, thematisch georiënteerde archiefinstellingen, universiteitsbibliotheken, wetenschappelijke onderzoeksinstituten, musea en wellicht deels nog bij archief- en collectievormers. Van een integraal overzicht over het wat, waar, waarvandaan en waarover is geen sprake.

Zoeken op de namen van voormalige koloniën op archieven.nl, een website die toegang geeft tot de collectiedata van negentig Nederlandse archiefinstellingen, geeft grote aantallen treffers verdeeld over tientallen, vooral lokale en regionale bewaarplaatsen: meer dan 2.300 op het trefwoord 'Indië', 725 voor 'Suriname', 325 voor 'Curaçao'. Dit geeft een indicatie van de omvang en de verspreiding van koloniale archieven in ons land.

Het Nationaal Archief heeft zonder twijfel de grootste hoeveelheid koloniale archieven in beheer. Als archiefbewaarplaats van de centrale overheid beschikt het bijvoorbeeld over de archieven van het voormalige ministerie van koloniën, archieven van het Nederlands koloniaal bestuur in verschillende voormalige

koloniën, archieven van onderdelen van de Nederlandse krijgsmacht die werden ingezet in de voormalige koloniën en delen van het huidige Koninkrijk en archieven van de VOC (in 1795 genationaliseerd). Daarnaast hebben ook grote aantallen zeer diverse archieven van personen, bedrijven en andere particuliere actoren hun weg gevonden naar het Nationaal Archief, zoals bijvoorbeeld het archief van de laatste gouverneur-generaal van Nederlands-Indië H.J. van Mook, dat van de Batavia Electriche Tramwaysmaatschappij, de Nederlandse Handelsmaatschappij, Plantage La Prosperité in Suriname en de Stichting tot bevordering van Nederlandse investeringen op de Antillen.

De website van het Nationaal Archief bevat een aantal speciale pagina's over aspecten van het koloniale verleden en over landen waar Nederland lang als koloniale machthebber aanwezig is geweest. Hier worden onderzoekers naar de betreffende archieven doorverwezen en krijgen zij tips en tools aangereikt om daarmee te werken. De pagina over Indonesië vermeldt de aanwezigheid in Den Haag van ruim zevenhonderd archieven over voormalig Nederlands-Indië.^[1] Over Suriname heeft het Nationaal Archief zo'n 750 archieven in huis, waarvan een groot deel alleen digitaal omdat de originele stukken sinds 2010 teruggegeven zijn aan Suriname en daar worden beheerd (zie daarover de [paragrafen 6.2 en 7.3](#)).^[2]

De principes voor de omgang met archieven wekken wellicht de verwachting dat herkomstonderzoek naar archieven eenvoudig is; dat bij elkaar zit wat bij elkaar hoort, dat archieven berusten waar ze behoren te berusten en dat duidelijk is wie de eigenaar is en op welke juridische titel (overbrenging, schenking, bewaargeving) een archief aanwezig is bij een beherende instelling. De werkelijkheid is weerbarstiger. Uit een korte online zoektocht die met het oog op de voorbereiding van dit advies is ondernomen om een indruk te krijgen van de beheergeschiedenissen van in Nederland aanwezige overheidsarchieven uit voormalige koloniën, is gebleken dat er niet erg consequent met koloniale archieven is omgegaan, ook in relatie tot de principes die zijn beschreven in [paragraaf 2.3](#).

Inleidingen op archieftoegangen bevatten soms informatie over de herkomst en beheergeschiedenis van het archief in kwestie: waar het is ontstaan, wat bewaard is gebleven en waar, hoe en door wie het archief is beschreven, ge(her)ordend en toegankelijk gemaakt. Deze beschrijvingen geven vaak geen blijk van de gevoelige en mogelijk problematische kanten van de manieren waarop koloniale archieven in Nederland terecht zijn gekomen. Het beeld dat eruit oprijst is dat de beslissingen ten aanzien van deze archieven veelal willekeurig waren, door omstandigheden ingegeven en soms slecht beargumenteerd. In het volgende hoofdstuk wordt dat duidelijk aan de hand van enkele specifieke casussen. In veel toegangen ontbreekt informatie over herkomst en beheergeschiedenis geheel of grotendeels. Bovendien wordt de koloniale aard van bijvoorbeeld kerkelijke en andere private archieven en documentaire collecties door inventarisatoren en beheerders soms niet onderkend en in die gevallen ook niet beschreven en geduid.

Het Nationaal Archief heeft de afgelopen jaren een actief digitaliseringsbeleid gevoerd, waarbij de meest geraadpleegde bronnen voorrang kregen. Een aanzienlijk deel van de koloniale archieven is in dat kader al gedigitaliseerd, maar

er is ook nog veel te doen. Omdat de meest geraadpleegde bronnen inmiddels grotendeels gescand zijn, komt er ruimte voor andere digitaliseringswensen op basis van andere criteria. Dat biedt mogelijkheden om te voorzien in de behoeften van de voormalige koloniën. De raad heeft geen zicht op de mate waarin andere Nederlandse archiefinstellingen hun koloniale archieven al gedigitaliseerd hebben.

Op het gebied van digitale toegankelijkheid van koloniale archieven hebben het Nationaal Archief en andere Nederlandse archiefinstellingen nog een grote opgave. Weliswaar zijn de meeste gedigitaliseerde archieven via digitale inventarissen en andere zoekhulpen online doorzoekbaar, maar het op een evenwichtige en rechtvaardige wijze toegankelijk en bruikbaar maken van koloniale archieven vergt meer dan dat. Bijvoorbeeld het verbeteren van de bestaande toegangen om meerdere perspectieven zichtbaar te maken en inzicht te geven in de interne en externe structuren die van belang zijn om de archieven goed te kunnen begrijpen; het zo mogelijk vermijden en zo nodig van context voorzien van kwetsende taal in toegangen; het vertalen van toegangen in de taal van de gemeenschappen die belang hebben bij de betreffende archieven.

Sommige archiefinstellingen zijn zich al bewust van deze opgave en maken er al werk van. Zo is Beeld en Geluid sinds 2020 partner in het internationale onderzoeksproject Decolonizing South East Asian Sound Archives.^[3] In dit samenwerkingsverband van academici, archivariissen, activisten en kunstenaars uit Zuidoost-Azië en Europa worden bestaande opvattingen over erfgoed ter discussie gesteld. Ook wordt gezocht naar manieren om erfgoedbeheer te democratiseren en om in Europa aanwezige collecties uit Zuidoost-Azië ontsluiten met hulp van onderzoekers uit de herkomstlanden, die hier in Nederland in het kader van een fellowship aan werken.

Noten

1

nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/indonesie-1602-1962. Vermeld wordt ook dat Arsip Nasional Republik Indonesia 17 kilometer archief uit de periode 1610-1949 in beheer heeft.

2

nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/suriname-0

3

decoseas.org

6. Archiefrelaties tussen Nederland en de voormalige koloniën: feiten, opvattingen, belangen en prioriteiten

Al tijdens de koloniale overheersing en volgend op de dekolonisaties is er sprake geweest van discussies over de meest geëigende verblijfplaats van en de zeggenschap over koloniale archieven. Nederland heeft destijds veel archieven van koloniale Nederlandse archiefvormers aan nieuwe zelfstandige staten overgedragen of teruggegeven. Wereldwijd is er vervolgens samenwerking ontstaan tussen de voormalige koloniën en de voormalige kolonisator op het gebied van het beheer van en de toegang tot gedeelde historische bronnen.

Om te komen tot nieuw beleid over de omgang met koloniale archieven, is het belangrijk om te leren van de praktijken tot dusver; om voort te zetten wat bijdraagt aan herstel en preventie van onrecht en om te veranderen wat herstel in de weg zit of nieuw onrecht veroorzaakt. Daarom wordt in dit hoofdstuk beknopt de archiefrelatie van de herkomstlanden tot op heden beschreven en zijn op hoofdlijnen de opvattingen, belangen en prioriteiten van deze landen geïnventariseerd. Daartoe heeft de raad gesprekken gevoerd met bestuurders en ambtenaren die in Indonesië, Suriname, Aruba, Curaçao, Sint Maarten en Caribisch Nederland verantwoordelijk zijn voor de (koloniale) archieven. In de fase van beleidsvorming op basis van het advies zullen deze én andere betrokken landen en gebieden op voet van gelijkheid moeten worden betrokken.

6.1 Indonesië

Archiefrelatie Indonesië-Nederland

De in het toenmalige Nederlands-Indië gevormde bestuursarchieven zijn na de soevereiniteitsoverdracht in 1949 grotendeels door de Nederlandse overheid overgedragen aan de Indonesische regering. Zo'n 17 kilometer archieven van Nederlandse archiefvormers bleef in Indonesië, waaronder een grote hoeveelheid VOC-materiaal. Dat er goede voorzieningen aanwezig waren, heeft meegespeeld in deze beslissing. Het koloniale bewind had in Jakarta een Landsarchief ingericht, dat de basis vormde voor het Arsip Nasional Republik Indonesia. Niettemin heeft ook het Nederlandse Nationaal Archief, zoals in [hoofdstuk 5](#) is beschreven, een groot aantal archieven uit en/of over voormalig Nederlands-Indië in beheer.

Al snel na de onafhankelijkheid kwam het op archiefgebied tot informele samenwerking tussen beide landen. Nederlandse archivariissen fotografeerden in Indonesië achtergebleven 'Nederlandse' archieven; de Indonesische regering kreeg hiervan prints.^[1] Eind jaren zestig werd de culturele samenwerking geformaliseerd^[2] en kwam het tot gesprekken over de teruggave,

uitwisseling en reproductie van archieven. Concreet resultaat was de teruggave van het Nagarakretagama-manuscript door de Leidse universiteitsbibliotheek.^[3] In 1975 kwamen Nederland en Indonesië overeen dat zij meer archieven aan elkaar zouden teruggeven. Bestuursarchieven van het toenmalige Nederlands-Indië, van het Japanse militaire gezag en van de jonge republiek zouden aan Indonesië toekomen en de VOC-archieven aan Nederland. In de praktijk kwam daar weinig van terecht. De meeste archieven bleven waar ze waren.^[4] Wel was er vanaf 1975 een gefaseerde teruggave van een zeer klein deel van de door de Netherlands Forces Intelligence Service (NEFIS) in 1948 in Yogyakarta in beslag genomen archiefstukken. De stukken die teruggingen bestonden voornamelijk uit delen van overheidsarchieven van de jonge Indonesische republiek.

De overige duizenden stukken uit dit archief die in de inventaris zijn beschreven onder de noemer ‘buitgemaakt en gevonden’^[5] bevinden zich nog altijd in Nederland en zijn tot op de dag van vandaag onderwerp van discussie. Zo ontmoette de opname van kopieën van sommige van deze stukken in de Indonesië-tentoonstelling in de Nieuwe Kerk in 2023 veel kritiek, met name van de Indonesische gemeenschap in Nederland.^[6] Tweede Kamerlid Sjoerd Sjoerdsma diende in diezelfde periode vooruitlopend op het advies van de raad een motie in waarin hij pleitte voor teruggave van de resterende geroofde stukken uit het NEFIS-archief. Deze werd met een grote meerderheid aangenomen.^[7]

Van de in het Nationaal Archief aanwezige archieven uit en over Indonesië is een online overzicht beschikbaar. Ook in andere Nederlandse archiefinstellingen zullen de nodige archieven aanwezig zijn die gaan over en/of van belang zijn voor Indonesië, de Indonesische bevolking en Indonesische gemeenschappen wereldwijd, maar daarvan bestaat geen overzicht.

Opvattingen, belangen en prioriteiten van Indonesië

Het feit dat Indonesië zichzelf heeft ontworsteld aan het koloniale juk tekent de Indonesische opstelling in de discussies over de omgang met koloniaal erfgoed en koloniale archieven: zelfbewust, met het accent op rechtvaardigheid en gelijkwaardige samenwerking in het heden in plaats van op herstel van historisch onrecht.

De al decennia oude goede gewoonte om onderling reproducties en kennis uit te wisselen, wordt naar wederzijdse tevredenheid volop doorgezet in de digitale tijd. Nederland en Indonesië werken veelvuldig samen aan het digitaliseren en digitaal toegankelijk maken van gedeelde archieven in beide landen. Daarbij ligt tot dusver een zwaar accent op de archieven van de VOC, waarvan het grootste deel in Indonesië aanwezig is. De totale omvang van de VOC-archieven is immens, naar schatting 25 miljoen documenten. Zeker in combinatie met de complexiteit van de archiefvorming en de taalbarrière waarmee niet-Nederlandstalige gebruikers van dit archief zich geconfronteerd zien, is het digitaal toegankelijk maken daarvan een enorme uitdaging waarbij Nederland, Indonesië en de andere belanghebbende landen elkaar hard nodig hebben.

Indonesië vindt het belangrijk om in de toekomstige archiefsamenwerking met Nederland ook een accent te leggen op documenten en/of archiefstukken die gedurende de dekolonisatieoorlog tussen 1945 en 1949 in beslag zijn genomen door Nederlandse autoriteiten en militairen. Deze worden beschouwd als cruciaal voor de Indonesische geschiedenis.

Wenkend perspectief voor digitaal toegankelijke koloniale archieven

Het Huygens Instituut, het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, de afdeling Digitale Infrastructuur van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, de Vrije Universiteit, de Universiteit van Amsterdam en het Nationaal Archief werken samen in het project GLOBALISE, dat erop gericht is het enorme en complexe corpus van de VOC-archieven beter onderzoekbaar te maken. Dit project past automatische handschriftherkenning en methoden voor historische en semantische contextualisering toe op de bronnen en maakt hiermee allerlei diepgravende vormen van bevraging en analyse mogelijk. Het project streeft ernaar deze annotatielagen zo evenwichtig mogelijk te maken, met minimale doorwerking van historische bias en met veel aandacht voor het vermijden van moderne bias. GLOBALISE zal een open systeem opleveren dat vrijelijk gebruikt en doorontwikkeld kan worden door andere belang-hebbende en geïnteresseerde partijen. Gebruikers kunnen het voor hun eigen onderzoeksvragen aanpassen door er bijvoorbeeld eigen contextuele lagen aan toe te voegen.^[8]

6.2 Suriname

Archiefrelatie Suriname-Nederland

In 1915 besloot het Nederlandse koloniale bestuur in Suriname^[9] om zijn archieven naar Nederland te brengen omdat deze onder de slechte bewaar-omstandigheden in Suriname dreigden te vergaan. Deze archieven bleven ook na de onafhankelijkheid van Suriname nog lang in Nederland. Vanaf het einde van de twintigste eeuw lukte het Suriname om betere condities voor het archiefbeheer te creëren: een nieuw depot, een archiefwet en een team van deskundige archiefmedewerkers. In 2006 claimde Suriname publiekelijk zijn archieven terug. De legitimiteit van die claim werd door Nederland nooit betwist. Dat kon ook moeilijk anders, want de Gouverneur van Suriname had toen hij in 1915 instemde met het transport naar Nederland expliciet het voorbehoud gemaakt dat de archieven ‘eigendom zouden blijven van de kolonie’.^[10] Niettemin duurde het nog geruime tijd voordat beide landen overeenstemming bereikten over de condities voor teruggave.

Zoals in [hoofdstuk 5](#) is opgemerkt, zijn er vele andere archieven in Nederland aanwezig die voor Suriname, de Surinaamse bevolking en de over de rest van de wereld verspreide Surinamers van belang kunnen zijn. Voor zover die zich in het Nationaal Archief bevinden, is daarvan een overzicht beschikbaar,^[11] maar dat geldt niet voor andere archiefinstellingen in Nederland.

Opvattingen, belangen en prioriteiten van Suriname

De archiefsamenwerking tussen Nederland en Suriname is intensief en voorziet deels in de belangen en prioriteiten die het land stelt. In een Memorandum of Understanding kwamen beide landen in 2021 overeen om in de periode 2021-2024 te werken aan de voortzetting van het digitaliseren van archieven in zowel Suriname als in Nederland, de professionalisering van het archiefpersoneel van het Nationaal Archief Suriname, wederzijdse ondersteuning bij projecten en activiteiten in en met betrekking tot de Caribische regio en andere landen en technische ondersteuning bij de uitbreiding van het archiefdepot van het Surinaamse Nationaal Archief.^[12]

Suriname is van mening dat het de gelijkwaardigheid van deze samenwerking zeer ten goede zou komen als het kan beschikken over een overzicht van in Nederland aanwezige Surinaamse en Suriname-gerelateerde archieven, zowel op papier als op andere dragers, zoals audiovisueel materiaal. Dat zou het land in staat stellen om vanuit de eigen behoeften en belangen keuzes te maken, bijvoorbeeld als het gaat om de vraag of het land nog meer archieven terug zou willen krijgen. Daarbij zal het wellicht niet zozeer gaan om overheidsarchieven, maar bijvoorbeeld om particuliere archieven zoals die van de Evangelische Broedergemeente. Men vindt het wenselijk dat Nederland ruimte en steun geeft aan zulke verzoeken en helpt de randvoorwaarden te creëren om te komen tot dergelijke vormen van herstel.

Een goed en compleet archievenoverzicht zal Suriname ook in staat stellen om de eigen prioriteiten te formuleren en stappen te zetten op het gebied van digitalisering, digitale toegankelijkheid en het verrijken en verbeteren van toegangen door het toevoegen van het veelal ontbrekende Surinaamse perspectief. In dat kader pleit Suriname ook voor het instellen en/of openstellen van onderzoeksprogramma's en fellowships voor onderzoekers uit de voormalige koloniën en het wegnemen van barrières voor onderzoekers.

6.3 Caribische delen van het Koninkrijk

Archiefrelaties Caribische (ei)landen-Nederland

De bestuursarchieven van Curaçao, Bonaire en Aruba (1707-1828), de archieven van de Wees- en Boedelkamers op deze eilanden en van enkele bankbedrijven en notarissen zijn vanaf 1915 'in het kielzog van de Surinaamse archieven' naar Nederland gebracht en opgenomen in het toenmalige Algemene Rijksarchief. Tussen 1916 en 1935 zijn druppelsgewijs ook de archieven van de bovenwindse eilanden Sint Eustatius, Sint Maarten en Saba tot circa 1828 naar Curaçao overgebracht om vandaaruit naar Nederland te worden gebracht. Een groot deel daarvan is echter op Curaçao achtergebleven. Slechts een deel werd van daaruit naar Nederland verscheept. Ook dit betreft grotendeels archieven van bestuursorganen en wees- en boedelkamers. Inmiddels zijn deze archieven deels gedigitaliseerd en digitaal toegankelijk.

Waarom transport naar Nederland ook voor deze Caribische archieven nodig werd geacht, is onduidelijk. De beheeromstandigheden op in ieder geval Curaçao werden destijds veel positiever beoordeeld dan die in Suriname.^[13]

Anders dan de gouverneur van Suriname hebben de gezagsdragers van de eilanden destijds geen claim gelegd op de eigendom van de te verscheppen archieven. Dat wil niet zeggen dat de (ei)landbesturen geen rechten kunnen doen gelden op de eigendom van (een deel van) deze archieven. Mogelijk gaat er precedentwerking uit van de teruggave van de Surinaamse bestuursarchieven en van de Nederlandse bereidheid in 1949 om zijn koloniale bestuursarchieven over te dragen aan de onafhankelijke republiek Indonesië.^[14]

De Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed (hierna: Inspectie OI&E), die bevoegd is om toezicht uit te oefenen over het archiefbeheer op Bonaire, Sint Eustatius en Saba, was in 2019 kritisch over het feit dat veel recente archieven van op deze eilanden werkzame rijksinstellingen onder een Nederlandse zorgdrager vallen en in Nederland te vinden zijn, terwijl deze archieven vooral voor de eilanden van betekenis zijn. Zij deed de aanbeveling om te onderzoeken of het mogelijk is om de betreffende archieven over te brengen naar een plaats dicht bij de plaats(en) van herkomst. De Inspectie OI&E pleitte voor een eilandgebonden, planmatige aanpak en planning, gericht op onder andere de inrichting van een veilige archiefruimte waar burgers toegang hebben tot het erfgoed en de bewerking en conservering van oude archieven.^[15] Momenteel beschikken de drie openbare lichamen niet over de daarvoor benodigde middelen, voorzieningen, capaciteit en deskundigheid, hoewel de Archiefwet BES dat wel vereist.

In 2022 kwamen OCW en de openbare lichamen van Caribisch Nederland een convenant overeen dat de samenwerking op onder andere het gebied van archieven moet versterken en de uitvoering van de aanbevelingen van de inspectie mogelijk moet maken.^[16] Hierin is onder andere vastgelegd:

- dat de openbare lichamen met steun van het Nederlandse Nationaal Archief gaan werken aan de totstandkoming van bewaarplaatsen voor papieren archieven;
- dat er in samenwerking met de nationale archieven van Nederland en Curaçao gewerkt zal worden aan de digitalisering van archieven;
- dat Nederland en de openbare lichamen zullen samenwerken om digitaal archiefmateriaal via een webservice vindbaar en raadpleegbaar te maken voor de inwoners van de eilanden.

Het convenant rept, in afwijking van de aanbevelingen van de Inspectie OI&E, niet van het terugbrengen van de in Den Haag verblijvende (recente) archieven die van de eilanden afkomstig zijn.

Op Curaçao geldt de Archieflandsverordening 2007, die inhoudelijk dicht tegen de Nederlandse archiefwetgeving aan zit. Deze verordening regelt ook de verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de algemene landsarchivaris en het Nationaal Archief Curaçao, dat al sinds 1969 bestaat en een goed geoutilleerde archiefdienst is.

In 2022 tekenden de nationale archieven van Curaçao en Nederland een Memorandum of Understanding met afspraken om te onderzoeken onder welke omstandigheden een *tenant account* voor het e-depot van het

Nederlandse Nationaal Archief kan worden ingericht ten behoeve van het duurzaam beheren en raadplegen van archieven in beheer van het Nationaal Archief van Curaçao. Dat onderzoek betreft ook de te bewaren digitale archiefbescheiden van Aruba, Sint Maarten, Bonaire, Sint Eustatius en Saba, voor zover deze in beheer zijn bij het Nationaal Archief van Curaçao.^[17]

Op Aruba bestaat sinds 1994 het Archivo Nacional Aruba, dat belast is met het bewaren, verzorgen en conserveren van archieven met een historische waarde voor Aruba. Het land heeft geen archiefwet. Het Archivo Nacional Aruba heeft samen met de Biblioteca Nacional Aruba en de Union di Organicismos Culturales Arubano het initiatief genomen om het open digitaal platform Coleccion Aruba op te zetten. Hier stellen de partners het cultureel erfgoed van het land, waaronder de koloniale archieven, via The Internet Archive online beschikbaar.^[18]

Het Nationaal Archief van Nederland heeft zich de afgelopen jaren ingespannen om de Arubaanse archieven die aan het begin van de twintigste eeuw naar Nederland waren gebracht te digitaliseren. Op 1 juli werden deze gedigitaliseerde archiefstukken – zeventig duizend scans – digitaal beschikbaar gesteld aan het Archivo Nacional Aruba. Beide organisaties zien dit als een eerste stap in de richting van een doorlopende uitwisseling van scans en data binnen het Koninkrijk. Het Archivo Nacional Aruba kan de scans op zijn eigen platform aanbieden, met eigen beschrijvingen in het Papiamentu en met data die voor de gebruiker belangrijk en nuttig zijn, zoals verwijzingen naar verwante archieven en geo-referenties. De scans zijn ook op de website van het Nederlandse Nationaal Archief beschikbaar.^[19] Er is ook sprake geweest van samenwerking tussen het Archivo Nacional Aruba en Beeld en Geluid op het gebied van audiovisuele archieven.

Sint Maarten ten slotte heeft nauwelijks een archiefinfrastructuur. Het archiefbeheer (hedendaags en oud-archief) is in handen van het Records Management Department op het departement van Algemene Zaken. Online is er niets over de archieven op het eiland te vinden. Er is niet of nauwelijks sprake van archiefsamenwerking tussen Nederland en Sint Maarten.

Er bestaat geen overzicht van de verblijfplaatsen van archieven uit en/of over Curaçao, Aruba, Sint Maarten, Bonaire, Sint Eustatius en Saba die zich in Nederland bevinden. Archieven van of over met name de kleinere eilanden kunnen zich zoals gezegd ook op Curaçao bevinden; ook daar is weinig inzicht in.

Gedeelde opvattingen, wensen en prioriteiten van de Caribische (ei)landen

De Caribische delen van het Koninkrijk zijn onderling zeer verschillend, zowel wat betreft omvang en bevolkingsaantal als wat betreft taal en cultuur. Wat zij gemeen hebben is dat zij allemaal worstelen met de verhouding met en de houding van Nederland, die zij nog altijd als koloniaal ervaren. Gelijkwaardig met elkaar omgaan op het gebied van de koloniale archieven zien alle eilanden als een kans om de verhoudingen in de toekomst structureel te verbeteren en het proces van heling en herstel te ondersteunen. Gelijkwaardigheid vergt in hun ogen allereerst respect, begrip en een gelijke informatiepositie. Voor alle Caribische delen van het Koninkrijk geldt dat zij het essentieel vinden dat

archieven en documentaire collecties over de eilanden die nu in Nederland aanwezig zijn gemakkelijk en goed vindbaar zijn en zich bij voorkeur op de eilanden bevinden. Dat een overzicht van deze archieven nu ontbreekt, is een belemmering voor een rechtvaardige en gelijkwaardige omgang met de bronnen van het koloniale verleden dat zij met Nederland delen.

Gelijkwaardigheid vergt ook gelijkwaardige voorzieningen voor archiefbeheer. En het vereist dat er van meet af samen wordt opgetrokken bij het maken van beleid en het opzetten van programma's en projecten. Daarbij is zowel samenwerking tussen de (ei)landen als samenwerking van de (ei)landen met Nederland nodig. Over doelstellingen, scope en wijze van uitvoering moet in samenspraak worden besloten, waarbij het Nederland past om zich vooral dienend op te stellen.

De eilanden werken op archiefgebied goed en veel samen. Ondanks alle verschillen delen de eilanden immers een belangrijk stuk van hun geschiedenis, waarbij de koloniale aanwezigheid van Nederland een bindende factor is. De gedeelde koloniale geschiedenis zorgt er ook voor dat de eilanden veel historische bronnen delen en daarin dus ook afhankelijk zijn van elkaar. Vooral Curaçao heeft veel archieven die niet alleen voor het eigen land van belang zijn. Enerzijds komt dat doordat Curaçao in de koloniale tijd lang als bestuurscentrum fungeerde voor alle eilanden; de Curaçaose bestuursarchieven zijn daardoor ook van belang voor de andere eilanden. Anderzijds komt dat doordat er, zoals hiervoor beschreven, archieven op weg naar Nederland op Curaçao zijn blijven liggen. In die zin heeft Curaçao een vergelijkbare positie en opgave als Nederland ten opzichte van de voormalige koloniën als het erom gaat tot een rechtvaardige en gelijkwaardige omgang met deze gedeelde archieven te komen. Het is daarom belangrijk dat het beleid op het gebied van koloniale archieven de samenwerking tussen de (ei)landen ondersteunt, benut en versterkt en tegelijkertijd de verschillen tussen de (ei)landen respecteert.

Opvattingen, wensen en prioriteiten van Bonaire

Bonaire hecht waarde aan bruikbare en toegankelijke archieven die aantrekkelijk worden gepresenteerd. Men ziet wat dat betreft nog (te) weinig resultaat van het convenant. Het is belangrijk dat inwoners, vooral kinderen en jongeren, hun historie en cultuur beter leren kennen, begrijpen waar ze vandaan komen en inzicht krijgen in de doorwerking van slavernij, om vervolgens los te kunnen komen van de *mental slavery* die daarvan het gevolg is.

Het eiland mist momenteel basale voorzieningen voor het archiefbeheer. Het is de bedoeling dat er in een nieuw te bouwen overheidsgebouw een archiefdepot wordt gerealiseerd. Het eiland heeft behoefte aan hulp om dergelijke voorzieningen te realiseren.

Opvattingen, wensen en prioriteiten van Sint Eustatius

Sint Eustatius bewaart zijn archieven in het erfgoedcentrum Heritage Statia. De omstandigheden en voorzieningen zijn niet optimaal. Het openbaar lichaam heeft onvoldoende menskracht en middelen om dat op eigen kracht op te lossen; daar is ondersteuning bij nodig. Het heeft voor Statia de hoogste

prioriteit om de eilandbewoners toegang te geven tot hun erfgoed en de bronnen van hun geschiedenis. Goede digitale toegankelijkheid is daarvoor de eerstaangewezen route. Men sluit echter niet uit dat teruggave van bepaalde archieven op termijn ook aan de orde komt, als de voorzieningen daarvoor gerealiseerd zijn.

Opvattingen, wensen en prioriteiten van Saba

Saba heeft hoegenaamd geen voorzieningen voor archiefbeheer. Een depotgebouw ontbreekt en er is geen archiefexpertise beschikbaar op het eiland. Het eilandbestuur vindt het belangrijk dat daarin ook op dit kleinste Caribische eiland van het Koninkrijk wordt voorzien en verwijst daarbij naar het bovengenoemde convenant. Ook in het bestuursakkoord tussen Saba en Nederland van 2022 is de afspraak opgenomen om samen met OCW een Sabaans archief op te richten voor het beheer en de toegankelijkheid van de archieven van en over het eiland.^[20] Daarbij is het ook van belang dat Saba in staat gesteld wordt om deze voorzieningen te onderhouden.

Het eilandbestuur heeft in het overleg met BZK over de besteding van het fonds voor initiatieven ten behoeve van de bewustwording van het slavernijverleden de wens geuit dat onderzoek naar het slavernijverleden mogelijk wordt gemaakt en bewoners gefaciliteerd worden in hun persoonlijke zoektocht naar herkomst en identiteit. Vindbare en digitaal goed toegankelijke en doorzoekbare archieven zijn daarvoor een belangrijke (eerste) randvoorwaarde, waarbij er rekening mee gehouden moet worden dat de voertaal op Saba Engels is.^[21]

Mogelijk ontstaat op termijn ook de wens om bepaalde archieven fysiek naar het eiland (terug) te brengen, maar nu laat de situatie dat nog niet toe.

Opvattingen, wensen en prioriteiten van Curaçao

Voorals Curaçao heeft veel archieven die niet alleen voor het eigen land van belang zijn, maar ook voor de andere (ei)landen van het Caribisch deel van het Koninkrijk. Enerzijds komt dat doordat Curaçao in de koloniale tijd lang als bestuurscentrum fungeerde voor alle eilanden; de Curaçaose bestuursarchieven zijn zodoende ook voor de andere (ei)landen van belang. Anderzijds komt dat doordat er, zoals hierboven beschreven, archieven op weg naar Nederland op Curaçao zijn blijven liggen. Met het oog daarop zal onderzocht moeten worden hoe de archieven op Curaçao voor de andere (ei)landen van de voormalige Nederlandse Antillen opengesteld zouden kunnen worden.

Opvattingen, wensen en prioriteiten van Aruba

Aruba heeft de wens om het digitale platform *Colectio Aruba* uit te breiden naar de andere Caribische delen van het Koninkrijk. De samenwerkingen met het Nationaal Archief en met Beeld en Geluid worden op prijs gesteld; de wens leeft dan ook om deze voort te zetten.

Archieven versterken de identiteit van Aruba en zijn bewoners en verrijken en verdiepen de kennis over de eigen geschiedenis. Voor de verwerving van andere dan overheidsarchieven is niet of nauwelijks ruimte en menskracht aanwezig. Op de (ei)landen zijn basale erfgoedvoorzieningen structureel

ondergefinancierd. Een gezamenlijke inspanning om daar verandering in te brengen, wordt wenselijk geacht.

Aruba heeft behoefte aan overzicht en aan (mede)zeggenschap over de in Nederland en op de andere eilanden aanwezige archieven uit en over Aruba. Ook pleit men voor goede toegang tot deze archieven. Digitalisering wordt gezien als de meest realistische route om dat laatste te bereiken, aangezien er op Aruba niet genoeg faciliteiten aanwezig zijn om fysieke archieven op te nemen die nu elders worden beheerd.

Opvattingen, wensen en prioriteiten van Sint Maarten

Sint Maarten is een jong land dat zich graag zijn eigen geschiedenis wil toe-eigenen. Toegankelijke archieven zijn daarvoor onmisbaar. Het land is daarvoor sterk afhankelijk van derden, omdat veel (zo niet alle) van de koloniale archieven van en over Sint Maarten zich buiten het land bevinden, niet alleen in Nederland maar ook op Curaçao, in Suriname, in New York en wellicht op nog meer plekken. Het gebrek aan kennis, menskracht, inzicht en overzicht in wat zich waar bevindt en waarover dat materiaal informatie bevat zijn de grootste obstakels en de eerste die overwonnen zouden moeten worden om het land in staat te stellen zich te verhouden tot zijn koloniale verleden.

Sint Maarten vraagt speciale aandacht voor zijn audiovisuele archieven, die sinds orkaan Irma in slechte beheeromstandigheden verkeren. Advies en hulp van Beeld en Geluid daarbij zou zeer welkom zijn.

Om op voet van gelijkwaardigheid met Nederland te kunnen samenwerken op archiefgebied, heeft Sint Maarten allereerst adequate voorzieningen nodig. Daarna kan het land pas gaan nadenken over zijn behoefte aan digitalisering en digitale toegankelijkheid van specifieke archieven, en deze kenbaar maken.

Sint Maarten benadrukt dat het streven naar een betere omgang met koloniale archieven los zou moeten staan van het herdenkingsjaar ter gelegenheid van 160 jaar afschaffing van de slavernij. De Nederlandse koloniale geschiedenis brengt ten aanzien van de koloniale archieven, waar zij zich ook bevinden, structurele (mede)verantwoordelijkheid met zich mee.

6.4 Overige belanghebbende landen

Sinds het einde van de twintigste eeuw groeit de wetenschappelijke belangstelling voor het onderzoek naar het koloniale verleden. Daardoor zijn er ook steeds meer archiefrelaties tot stand gekomen met de vele andere landen waar Nederland als koloniale macht actief was.

In 1999 lanceerde het Nationaal Archief en de Universiteit Leiden het programma *Towards a New Age of Partnership* (TANAP). Dit samenwerkingsprogramma vertrok vanuit het besef van een gemeenschappelijk verleden en vanuit het streven naar wederkerige samenwerking. Het doel van dit programma was naast het behoud en de optimalisering van de bereikbaarheid van de archieven van de VOC in Nederland, Indonesië, Sri Lanka, Zuid-Afrika en India, ook het opleiden van studenten uit Aziatische en Afrikaanse landen

in de (taal)vaardigheden die nodig waren om deze archieven te kunnen bestuderen voor het schrijven van hun eigen geschiedenis.^[22]

In dezelfde periode kreeg ook de politiek oog voor de erfgoedrelaties met de voormalige koloniën. Dit resulteerde in internationaal erfgoedbeleid dat gebaseerd was op het concept van ‘wederzijds’, ‘gedeeld’ of ‘gemeenschappelijk’ cultureel erfgoed.

Om ‘de sporen van de geschiedenis die we delen zichtbaar te houden voor de komende generaties’ voerde het Nationaal Archief de afgelopen jaren binnen achtereenvolgens het Gedeeld Cultureel Erfgoed Programma (2009-2020) en het Programma Internationale Erfgoedsamenwerking (2021-2024) projecten uit. Het huidige programma voorziet ook in samenwerking met Australië, Brazilië, India, Japan, Rusland, Suriname, Sri Lanka, de Verenigde Staten en Zuid-Afrika. In het kader van dit beleid worden onder andere afspraken gemaakt tussen de nationale archieven van de betrokken landen om bepaalde koloniale archieven in Nederland en de daarmee samenhangende archieven in de voormalige koloniën te digitaliseren en in samenhang toegankelijk te maken. Nederland levert hiervoor vaak (scan)apparatuur.^[23]

Veel van de landen die belang hebben bij Nederlandse koloniale archieven blijven vooralsnog buiten dergelijke samenwerkingen. Nederland richt zich met name op die landen waar Nederlandse koloniale archieven aanwezig zijn en waarmee daarom wederkerige afspraken gemaakt kunnen worden.^[24] Dat lijkt op het eerste gezicht wellicht gelijkwaardig, maar is het niet. Het gaat voorbij aan de prioriteiten van landen die zelf misschien weinig of geen Nederlandse archieven hebben, maar wier gemeenschappen wel belang hebben bij en behoefte hebben aan betere toegankelijkheid van de in Nederland aanwezige archieven waarvan zij in culturele en morele zin mede-eigenaar zijn.

Noten

- 1
Brief van Regeringscommissaris voor Indonesische Aangelegenheden namens minister van BuiZa aan minister van OKW, dd. 19 januari 1955 (NA, Archief MinBuiZa 1955-1964, inv.nr. 13156).
- 2
wetten.overheid.nl/BWBV0004208/1970-01-08
- 3
Van Beurden, 2022. Sinds 2013 is dit manuscript Unesco Memory of the World, zie en.unesco.org/memoryoftheworld/registry/277.
- 4
Van Beurden, 2022.
- 5
Zie Karabinos, 2013. De inventaris van het NEFIS-archief waarnaar wordt verwezen is nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/2.10.62; daaruit paragraaf 5.1. Opmerkelijk is dat deze inventaris geen melding maakt van deze teruggave; de beschrijving van de beheergeschiedenis is dus incompleet.
- 6
In juni 2023 ging de Algemene Rijksarchivaris in op deze commotie en verklaarde en verdedigde zij het besluit om deze naar haar eigen zeggen onrechtmatig verkregen stukken in bruikleen te geven, zie nationaalarchief.nl/onderzoeken/nieuws/reactie-algemeen-directeur-nationaal-archief-afelonne-doeck-op-berichten-over. In september 2023 besloot De Nieuwe Kerk om deze stukken niet in originele vorm in de tentoonstelling op te nemen, maar kopieën te gebruiken en dan nog uitsluitend met toestemming van de rechtmatige eigenaren, zie Groenewoud 12 september 2023. Uiteindelijk bleek in oktober 2023 dat er toch kopieën te zien waren waarvoor geen toestemming was verleend, zie Groenewoud 21 oktober 2023.
- 7
Motie van 14 juni 2023, kamerstukken 26049/102, tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2023Z10851&did=2023D26027
- 8
globalise.huygens.knaw.nl/project_overview
- 9
KB van 22 december 1915.
- 10
Ministeriële voordracht van de minister van Koloniën voor het KB van 22 december 1915, NA, Inventaris 2.02.14 van het archief van het Kabinet der Koningin, daaruit nr. 6128.
- 11
nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/suriname-0
- 12
cds.gov.sr/de-boodschap/nationale-archieven-suriname-en-nederland-bestendigen-samenwerking-opnieuw/ en internationalheritage.dutchculture.nl/en/news/suriname-dutch-surinamese-national-archives-renew-cooperation De samenwerking behelst onder andere het digitaliseren van archieven in zowel Suriname als in Nederland, de professionalisering van het archiefkader van het NAS, wederzijdse ondersteuning bij projecten en activiteiten in en met betrekking tot de Caribische regio en andere landen en technische ondersteuning bij de uitbreiding van het archiefdepot van het NAS.
- 13
In de inleiding op de inventaris, zie nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.05.12.01, wordt vermeld dat een ambtenaar van het Algemeen Rijksarchief in 1900 had vastgesteld dat er op Curaçao sprake was van een in 1890 uit steen opgetrokken ‘ordentelijk gebouw’ dat voldeed aan de eisen die destijds in een tropisch klimaat aan een archiefdepot werden gesteld en waarin nog voor jaren voldoende ruimte beschikbaar was.
- 14
Van Dijk en Tijen Fooh (2022), p. 291-292. De toenmalige projectleider Teruggave Surinaamse Archieven van het Nationaal Archief schrijft in dit artikel dat hij denkt dat de teruggave aan Suriname zonder de schriftelijke eigendomsclaim weliswaar moeilijker zou zijn geweest, maar niettemin ook succesvol zou zijn verlopen. Hij wees daarbij op de precedentwerking van handelswijze van Nederland bij de soevereiniteitsoverdracht aan de Indonesische regering. Deze handelswijze sloot ook aan bij de internationale opvattingen over de omgang met betwiste archieven zoals beschreven in [hoofdstuk 4](#).
- 15
inspectie-oe.nl/publicaties/rapport/2019/06/12/rapport-archiefwet-bes
- 16
Convenant met de openbare lichamen dd. 27 september 2022, zie rijksdienstcn.com/documenten/beleidsnotas/ocw/cultuurconvenant/2022-2025/index.
- 17
dossierkoninkrijksrelaties.nl/2022/09/27/nationale-archieven-curacao-en-nederland-gaan-samenwerken
- 18
archie.org/details/aruba?sort=title&and%5B%5D=collection%3A%22bibliotecanacionalaruba%22
- 19
nationaalarchief.nl/onderzoeken/nieuws/koloniaal-archief-aruba-in-digitale-vorm-aangeboden

20

rijksoverheid.nl/documenten/convenanten/2022/07/01/saba-package-20

21

Zie brief aan de Eilandsraad van het openbaar lichaam Saba: rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-binnenlandse-zaken-en-koninkrijksrelaties/documenten/brieven/2022/12/19/brief-met-uitwerking-van-de-kabinetsreactie-op-het-rapport-adviescollege-dialooggroep-slavernijverleden.

22

De databases met de reconstructies van de archieven van de diverse VOC-vestigingen zijn sinds medio 2022 offline. Het is de bedoeling dat deze opnieuw online beschikbaar komen op de website van het Nationaal Archief, maar dat is nog steeds niet gerealiseerd. Dit laat zien hoe belangrijk het is dat dit soort initiatieven een structurele financieringsbasis hebben waarmee de continuïteit gegarandeerd kan worden.

23

nationaalarchief.nl/over-het-na/internationale-erfgoedsamenwerking

24

Zoals duidelijk beschreven in Jeurgens en Karabinos, 2020, zie p. 203-205.

7. Dilemma's rondom de omgang met koloniale archieven

Net als de internationale archiefgemeenschap heeft de raad ondervonden hoe talrijk en ingewikkeld de dilemma's zijn als het gaat om de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties. Vooral de uiteenlopende functies en het gedeelde culturele en/of morele eigenaarschap van dit erfgoed maken het vraagstuk complex en de beleidsmatige omgang daarmee uitdagend. In dit hoofdstuk worden enkele dilemma's uitgelicht en geïllustreerd met voorbeelden.

7.1 Gedeelde archieven, uiteenlopende belangen

Bij gedeelde archieven en documentaire collecties zijn per definitie meerdere belanghebbende partijen betrokken. Hun belangen lopen lang niet altijd parallel. Teruggave van originele (stukken uit) archieven of documentaire collecties aan landen van herkomst kan recht doen aan die landen en sommige van hun inwoners, maar kan indruisen tegen de belangen van andere bevolkingsgroepen en van nazaten van de gekoloniseerden die, soms mede als gevolg van het koloniale systeem, op andere plekken in de wereld terecht zijn gekomen.

'Displaced' op verzoek

Voor bepaalde gemeenschappen kan het juist van belang zijn dat de bronnen van hun geschiedenis zich *niet* in het land van herkomst bevinden. In de collectie van de Universiteitsbibliotheek Leiden (UBL) bevindt zich het Kong Koan Archief, afkomstig van de Chinese Raad van Batavia. Dit orgaan was daar in de tweede helft van de zeventiende eeuw verantwoordelijk voor de behandeling van civiele rechtszaken en kleine strafzaken van Chinezen, de registratie van huwelijken tussen Chinezen en het beheer van Chinese begraafplaatsen, scholen en tempels. Vooral ten tijde van de regering van Suharto (1967-1998) werden de eigen cultuur en identiteit van de Chinese minderheid in Indonesië doelbewust en stelselmatig verzwakt. In die periode, nu zo'n dertig jaar geleden, werd een Leidse onderzoeker erop gewezen dat het toen verloren gewaande Kong Koan Archief zich bevond in een schuur in Jakarta en in een verwaarloosde staat verkeerde. In 1995 verzocht de Indonesisch-Chinese gemeenschap de UBL om het archief in Nederland in beheer te nemen, op voorwaarde dat het toegankelijk gemaakt zou worden voor onderzoekers wereldwijd. Aan dit verzoek heeft de UBL voldaan. Het archief werd naar Leiden gebracht, materieel verzorgd, gerestaureerd, gedigitaliseerd en toegankelijk gemaakt. Sinds 2017 staan de toegang en het gedigitaliseerde archief online.^[1]

Dit voorbeeld is zo sprekend omdat het allerlei aspecten bevat die afgewogen moeten worden in de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties, zoals het risico van verval door gebrekkige faciliteiten, het risico van vernietiging of verwaarlozing om intern-politieke redenen en de kwesties van openbaarheid en bruikbaarheid voor onderzoekers wereldwijd.

Hier is het van belang om terug te grijpen op [paragraaf 1.2](#) over *transitional justice*. Cultureel erfgoed en het recht op herinnering vormen een intrinsiek onderdeel van de rechten van de mens. Erfgoed is eerst en vooral van belang voor de mensheid als geheel. Het toekennen van rechten op erfgoed aan een enkele staat, gemeenschap of individu kan daarmee op gespannen voet staan.

Vanwege het feit dat koloniale archieven en documentaire collecties gedeelde bronnen van geschiedenissen van verschillende landen en gemeenschappen zijn, stelt de raad dan ook vast dat onvoorwaardelijke teruggave van koloniale archieven en documentaire collecties, anders dan in het geval van koloniale cultuurgoederen, niet aan de orde kan zijn. Er is *altijd* een belangenafweging nodig die zoveel mogelijk recht doet aan de belangen en wensen van alle stakeholders die in culturele en/of morele zin als mede-eigenaar moeten worden gezien. Om vast te stellen voor welke landen en/of gemeenschappen dit geldt, is voor archieven daarom naast herkomstonderzoek ook stakeholderonderzoek nodig.

7.2 De paradox van de principes

De principes zoals beschreven in [paragraaf 2.2](#) erkennen en beschermen de waarde van een archief als geheel, waarvan de samenstelling en oorspronkelijke ordening inzicht geeft in het functioneren van de archiefvormer. Het naleven van deze principes is dan ook van belang voor het begrip van specifieke archieven en archiefvormers, maar ook voor het inzicht in het functioneren van de koloniale macht in het algemeen.

Tegelijkertijd is de archivistiek, de leer van het vormen en beheren van archieven, een westers construct, dat is bedacht ten behoeve van de bestuurlijke macht en dat niet per se de belangen dient van gemeenschappen. Archieven zijn niet neutraal. De archivistiek is dat evenmin. Er is sprake van een paradox: enerzijds is het van belang om de principes te respecteren teneinde de intrinsieke koloniale kenmerken van koloniale archieven in stand te houden en aan de hand daarvan de werking van de koloniale macht te kunnen begrijpen. Anderzijds kan het omwille van herstel van onrecht soms nodig zijn om ervan af te wijken. Zo is het voorstelbaar dat stakeholders graag wel enkele specifieke stukken terug willen hebben, maar terughoudend zijn als het gaat om de teruggave van hele archieven. Bijvoorbeeld omdat het beheer van grote archieven of collecties in financiële, personele en materiële zin een zware wissel zal trekken op de soms toch al fragiele en/of zwaar belaste archiefinfrastructuur van een land. Of omdat alleen een persoonlijk document dat in een archief terecht is gekomen waar het oorspronkelijk niet thuishoort, van grote emotionele waarde is voor nazaten die geen belang hebben bij de rest van het archief.

De stem van Tula

In Den Haag bevindt zich in de archieven van Curaçao uit de periode 1707-1828 het relaas van Tula: het verslag van het gesprek dat Pater Schinck in 1795 voerde met de leider van de grootste slavenopstand in de geschiedenis van de Nederlands Caribische eilanden. Tula, die in oktober 2023 eindelijk officieel werd gerehabiliteerd door de Nederlandse regering, legt hierin uit waarom hij in opstand kwam en wat hij wilde bereiken. Dit is het enige stuk waarin de woorden van Tula zelf zijn opgetekend. Dat maakt het document van groot historisch belang, zowel nationaal als internationaal. Stemmen van tot slaafgemaakte mensen klinken maar zelden zo luid en duidelijk door in koloniale archieven. Zeker voor Curaçao heeft dit archiefstuk daarom behalve een informatieve ook een grote symbolische en emotionele waarde.

Het Nationaal Archief van Curaçao is een moderne, goed geoutilleerde archiefinstelling, maar moet woekeren met ruimte, mensen en middelen. Net als andere archiefinstellingen wereldwijd staat het voor grote uitdagingen, bijvoorbeeld als het gaat om de houdbaarheid, zichtbaarheid en bruikbaarheid van de hedendaagse digitale archieven. De organisatie kan niet alles wat zij zou willen en moet scherpe keuzes maken. Zoals in [paragraaf 6.3](#) is verwoord, zijn er goede redenen om aan te nemen dat Caribisch Nederland met succes de eigendom kan claimen van het archief waar het relaas uit afkomstig is. Het is voorstelbaar dat Curaçao Nederland zou willen vragen om restitutie van alleen het relaas en (nog) niet van het hele archief waar dat stuk toe behoort, omdat het (nog) niet in staat is om dat grote geheel in beheer te nemen.

Ook hier geldt dat een belangenafweging in alle gevallen nodig is. De raad vindt dat de archivistische principes daarbij zwaar moeten wegen, maar dat teruggave van een afzonderlijk stuk uit een archief tot de mogelijkheden moet behoren als er a) sprake is van een grote symbolische en/of emotionele betekenis van een archiefstuk voor een verzoeker en b) als het voor een verzoeker niet mogelijk of niet relevant is om het archief in kwestie in zijn geheel in beheer te nemen. Zoals vermeld in [hoofdstuk 3](#) vormt de Archiefwet hiervoor geen beletsel.

7.3 Digitalisering en digitale toegankelijkheid: vormen van herstel of van nieuwe ongelijkheid?

De razendsnelle digitale ontwikkelingen bieden veel mogelijkheden om archieven van het koloniale verleden die voor meerdere landen en gemeenschappen van belang zijn daadwerkelijk te delen. Toch voorzien digitalisering en digitale toegankelijkheid niet in alle behoeften vanuit de landen en gemeenschappen die het mede aangaat. Voor archiefstukken die ook een emotionele of symbolische lading hebben, is digitalisering geen bevredigende oplossing; daar telt vooral de tastbaarheid van het origineel als historisch object.^[2] Rondom digitalisering en digitale toegankelijkheid kunnen bovendien nieuwe ongelijkheden ontstaan, bijvoorbeeld in relatie tot financiering, zeggenschap en tekortkomingen in de digitale toegankelijkheid.

Dat wordt duidelijk als we iets verder inzoomen op de in [paragraaf 6.2](#) beschreven teruggave van de Surinaamse archieven; zie het kader.

‘Haast neokoloniaal’

Toen Suriname in 2006 zijn in Nederland verblijvende archieven terugvroeg, werd de rechtmatigheid van deze claim door Nederland zonder meer erkend. Vlak daarna verbond Nederland aan de teruggave de eis dat de archieven eerst integraal gedigitaliseerd moesten worden. Suriname had daar andere ideeën over. Er volgden – soms moeizame – onderhandelingen over de omgang met de originelen, over het beheer en de online beschikbaarstelling van de digitale kopieën, toegangen en metadata. Pas in 2018, twaalf jaar na het initiële verzoek tot teruggave, waren de digitalisering en alle bijkomende werkzaamheden voltooid en werd het laatste Surinaamse archief gerepatriëerd.

Directeur Rita Tjien Fooh van het Nationaal Archief Suriname, beschreef na afloop hoe de Nederlandse opstelling in Suriname was ervaren: *‘Although Suriname was of the opinion that duplication of the Surinamese archives was not an activity that fell under the terms of return it was clear what little influence we had in the terms of condition and the timeframe for the return of these archives (...) Suriname’s argument that scientists, researchers and the public in general have been waiting for these archive (sic) for more than 80 years, was destined for deaf ears.’* ^[3]

De toenmalige algemene rijksarchivaris Marens Engelhard erkende dat het stellen van voorwaarden zoals Nederland had gedaan ‘haast neokoloniaal’ oogde. Niettemin vond hij het legitiem *‘vanuit het conserveringsperspectief, en dus vanuit het idee dat deze archieven van mondiaal belang zijn en dat we daar een bepaalde verantwoordelijkheid voor hebben.’* ^[4]

De raad is van mening dat de erkenning van gedeeld cultureel en/of moreel eigenaarschap van een koloniaal archief of documentaire collectie consequenties moet hebben voor de zeggenschap daarover. Over de digitalisering van een gedeeld archief en de condities waaronder dat gerealiseerd zal worden, kan alleen in gelijkwaardigheid door de co-eigenaars besloten worden, dat wil zeggen: op basis van juiste en volledige informatie, een open dialoog, gezamenlijke besluitvorming en in een geest van rechtvaardigheid en wederzijds respect.

Als digitalisering niet gepaard gaat met verbeteringen van de tekortkomingen (bias, taalgebruik, eenzijdige of ontbrekende contextualisering) in de huidige toegankelijkheid, kan het juist bijdragen aan verdere verspreiding van de koloniale blik op de geschiedenis. Met andere woorden: een eendimensionaal beleid van digitalisering en digitale ontsluiting kan zorgen voor doorwerking van historisch onrecht en zelfs voor het ontstaan van nieuw onrecht.

De beschikbare toegangen en zoekhulpen die het startpunt vormen voor onderzoek naar en in koloniale archieven en documentaire collecties zijn grotendeels vanuit het perspectief van de archiefvormer en dus van de kolonisator opgesteld. Sporen en stemmen van de gekoloniseerden die zich in deze archieven bevinden, worden met de bestaande toegangen maar moeilijk gevonden en begrepen. De gegevens die in de archieven zijn vastgelegd, maar

ook de taal die in (oudere) toegangen en indexen gebezigd wordt, bevestigen soms de koloniale opvattingen en verhoudingen. Dat kan leiden tot eenzijdige of beperkte perspectieven en kan ook kwetsend en confronterend zijn. Het feit dat vele bestaande toegangen en hulpmiddelen uitsluitend beschikbaar zijn in het Nederlands kan eveneens een obstakel vormen. Soms wordt de koloniale herkomst en/of betekenis in toegangen helemaal niet onderkend of beschreven en worden beheergeschiedenissen niet geproblematiseerd. Als koloniale archieven digitaal ontsloten worden zonder deze tekortkomingen te repareren, wordt van oud onrecht nieuw onrecht gemaakt.

Onrecht in toegangen

Onrecht sluipt al te gemakkelijk archieftoegangen in, niet uit kwade bedoelingen, maar bijvoorbeeld door een gebrek aan sensitiviteit en/of een te grote nadruk op snelheid en efficiency en aan gebrek aan menskracht. Zo maakte het Nationaal Archief in 2020 ruim tienduizend Oost-Indische testamente uit de VOC-tijd toegankelijk via een online zoekhulp^[5] die is gebaseerd op een negentiende-eeuwse index. Daarin zijn uitsluitend de namen opgenomen van de mannen die het testament lieten opmaken. Zelfs als een testament ook gold voor en was ondertekend door de echtgenote, ontbreekt haar naam in de index van destijds én in die van vandaag. Namen van begunstigden, niet zelden afkomstig uit de lokale bevolking, zijn evenmin opgenomen. In het project *Unsilencing the VOC-testaments* repareert het Nationaal Archief deze tekortkomingen in samenwerking met wetenschappers.^[6] Op de webpagina waar de index te vinden is, worden de tekortkomingen van de index echter niet vermeld, blijven de redenen om de index desondanks te gebruiken onbesproken en wordt ook niet verwezen naar het *Unsilencing*-project.

Tussen 2001 en 2007 werkten Indonesische en Nederlandse archivariissen in het kader van het TANAP-project (zie [paragraaf 6.4](#)) zij aan zij aan het toegankelijk maken van de VOC-archieven in het Indonesische Nationaal Archief in Jakarta. Toch werd aanvankelijk alleen de inleiding op de inventaris in het Bahasa Indonesia, het Engels en het Nederlands gepubliceerd en waren alle beschrijvingen alleen in het Nederlands beschikbaar. Inmiddels heeft het Arsip Nasional de beschrijvingen in het Bahasa vertaald. Voor de andere landen in het gebied waar de VOC actief was, blijft de taal vooralsnog een obstakel.

Daarentegen kan digitale ontsluiting die zorgvuldig en in gelijkwaardige samenwerking wordt aangepakt ervoor zorgen dat het recht op toegang tot erfgoed door alle belanghebbende gemeenschappen, groepen en individuen kan worden uitgeoefend, dat misbruik van erfgoed wordt voorkomen en dat waarheidsvinding wordt bevorderd. Zo'n aanpak kan wezenlijk bijdragen aan herstel van onrecht en het creëren van nieuwe gelijke verhoudingen.

Zo maakt het Nationaal Archief sinds enkele jaren werk van het dekoloniseren van archieven door bestaande toegangen kritisch te bekijken en waar nodig aan te passen en aan te vullen. Daarbij wordt bijvoorbeeld kwetsende taal in beschrijvingen aangepast of in context gezet en toegelicht, worden koloniale gebiedsaanduidingen aangevuld met de postkoloniale namen, wordt informatie toegevoegd over het perspectief van de archiefvormer en wordt

indien mogelijk doorverwezen naar complementair materiaal dat vanuit een ander gezichtspunt is gemaakt.^[7]

De raad vindt dat er bij het (digitaal) toegankelijk maken van koloniale archieven en documentaire collecties kritisch gekeken moet worden naar de herkomst, het gezichtspunt, de beheergeschiedenis, de wijze waarop en de taal waarin een archief of collectie oorspronkelijk toegankelijk is gemaakt. Problematische aspecten daarvan worden in de toegang idealiter kenbaar gemaakt en rechtgetrokken. Daarom vergt de ontwikkeling van deze digitale toegankelijkheid een gelijkwaardige samenwerking met de andere gemeenschappen die belang hebben bij het archief of de collectie in kwestie. Gebeurt dat niet of onvoldoende, dan bestendigt en versterkt het werken aan toegankelijkheid de ongelijkheid van waaruit de archieven zijn ontstaan.

Noten

1

Blussé, 2017. De digitale toegang op dit archief en de digitale reproducties van de inhoud zijn raadpleegbaar via: collectionguides.universiteitleiden.nl/resources/ubl209.

2

Dit erkent ook algemene rijksarchivaris Afelonne Doek, zie ibestuur.nl/artikel/de-emotionele-waarde-van-papier/?tid=TIDP4703982X84618A547D5F479391187E04CF8DDEFBYI5.

3

Van Dijk en Tijen Fooh, 2022. Dit artikel beschrijft de teruggave vanuit zowel Nederlands als Surinaams perspectief.

4

Zie *Archievenblad* 2019/8, te raadplegen op kvan.nl/archievenblad/archievenblad-8-oktober-2019.

5

nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/voc-testamenten-1698-1807

6

create.humanities.uva.nl/education/unsilencing-the-archive

7

Publiek wordt in dit kader ook uitgenodigd om kwetsende taal te melden; zie nationaalarchief.nl/taalgebruik-in-onze-archieven.

8. Waar en waarom afwijken van beleid inzake koloniale cultuurgooederen

Met het oog op de in het vorige hoofdstuk beschreven dilemma's en de in hoofdstuk 2 beschreven functies van archieven is het volgens de raad nodig om voor de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties op een aantal belangrijke punten af te wijken van het eerder door de minister van OCW vastgestelde beleidskader voor de omgang met koloniale cultuurgooederen:

Meer nodig dan (de bereidheid tot) restitutie

Onrecht in relatie tot koloniale archieven gaat om veel meer dan alleen de vraag of de fysieke verblijfplaats rechtmatig of geëigend is. Koloniale archieven waren instrumenten van koloniaal gezag en zijn instrumenten van de doorwerking daarvan tot op heden, onder andere doordat ze beïnvloed zijn door bias en een eenzijdig beeld geven van de koloniale geschiedenis en doordat mensen in de voormalige koloniën er, door taal- en andere barrières, moeilijker gebruik van kunnen maken. De huidige omgang met deze archieven houdt deze ongelijkheid van posities mede in stand en dat heeft gevolgen voor de kennisproductie in de betrokken landen. Herstel van onrecht vergt daarom behalve (de bereidheid tot) restitutie ook, misschien wel vooral, goede informatie over, laagdrempelige en rechtvaardige (digitale) toegankelijkheid en bruikbaarheid van en ruimte voor meerstemmige perspectieven op koloniale archieven en documentaire collecties.

Minimale voorwaarden stellen aan teruggave

Het feit dat het bij koloniale archieven en documentaire collecties, anders dan bij koloniale cultuurgooederen, vrijwel altijd gaat om materiaal met een gedeeld cultureel eigenaarschap, verdraagt zich slecht met onvoorwaardelijke teruggave van koloniale archieven en documentaire collecties. Minimale voorwaarden moeten zijn dat de restituerende partij en eventuele andere belanghebbende partijen de beschikking krijgen en houden over kopieën van de terug te geven stukken, dat deze metagegevens daarover mogen vermelden in toegangen en dat deze hun kopieën beschikbaar mogen stellen. Alleen zo kan aan alle belanghebbenden recht gedaan worden en kan nieuw onrecht worden voorkomen. Specifiek voor de huidige beheerders komt daar het belang bij om de oorspronkelijke samenstelling en structuur van een archief of collectie inzichtelijk te houden en verwijzingen naar de verwijderde stukken in (wetenschappelijke) publicaties traceerbaar te houden. Hoe dan ook is het noodzakelijk om alle betrokken landen en/of gemeenschappen medezeggenschap te geven als er beslissingen genomen worden over gedeeld erfgoed.

Maatwerk

Terughoudendheid is op zijn plaats als het gaat om teruggave van losse stukken uit of delen van archieven. Anders dan een collectie cultuurgooderen of een documentaire collectie moet een archief beschouwd en behandeld worden als een organisch gegroeid geheel dat als zodanig ook een informatieve, culturele en soms wellicht zelfs juridische bewijswaarde vertegenwoordigt. Idealiter blijven de te bewaren stukken daaruit dan ook in de oorspronkelijke ordening en structuur bijeen. Alleen in uitzonderlijke gevallen en onder specifieke voorwaarden moet gedeeltelijke teruggave uit zo'n geheel mogelijk zijn, met name als er sprake is van een of enkele stukken die als zodanig een bijzondere symbolische en/of emotionele waarde vertegenwoordigen.

Teruggave van losse stukken of delen van documentaire collecties is minder bezwaarlijk; in dit opzicht kunnen koloniale documentaire collecties hetzelfde behandeld worden als collecties van koloniale cultuurgooderen.

Niet alleen van staat tot staat

Er is meer nodig dan een uitsluitend statelijk perspectief op de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties. De raad is van mening dat zeker waar het persoonlijke documenten betreft die tegen de wil van de oorspronkelijke eigenaar zijn meegenomen door of vanwege het Nederlandse koloniale gezag, ook familieleden in de gelegenheid gesteld moeten worden om de Nederlandse staat te verzoeken om teruggave of andere maatregelen. De waarde en betekenis van deze stukken kan voor een familie groot zijn, terwijl die waarde niet altijd door de staat erkend wordt. In het kader van het streven naar herstel van onrecht is het daarom van belang om in het beleid ruimte te maken voor dit perspectief. Juridisch zijn hiervoor geen beletselen.

Extra verantwoordelijkheid nemen binnen het Koninkrijk

De Raad vindt dat de tot op heden voortdurende staatkundige verbondenheid met Aruba, Curaçao, Sint Maarten, Bonaire, Sint Eustatius en Saba ook morele verplichtingen en gedeelde verantwoordelijkheden impliceert voor de archiefzorg en het archiefbeheer daar. De Caribische eilanden zijn met de huidige middelen, voorzieningen en menskracht onvoldoende in staat om hun eigen (koloniale) archieven en documentaire collecties fysiek te beheren, digitaal te ontsluiten en beschikbaar te stellen.

Proactief handelen indien opportuun

In gevallen waarin het voor de archiefbeheerder en/of de voor het archief bestuurlijk verantwoordelijke op voorhand duidelijk is dat een koloniaal archief of documentaire collectie van het Rijk elders thuishoort, is een afwachtende houding niet gepast. Uiteraard moeten rechthebbenden niets opgedrongen krijgen, maar het zou goed zijn hen in dergelijke gevallen proactief te laten weten dat de staat hun rechten erkent.

9. Advies aan de staatssecretaris over de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties

Dit alles brengt de raad tot de volgende aanbevelingen over de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties. De eerste vijf betreffen voorwaardelijke stappen om herstel en preventie van doorwerking en nieuw onrecht op het gebied van koloniale archieven te faciliteren. De laatste vijf beschrijven hoe vorm en inhoud kan worden gegeven aan het herstel door middel van restitutie van archieven. De raad brengt hierin bewust geen prioritering aan. Nederland en zijn voormalige koloniën zullen in gelijkwaardige samenspraak moeten besluiten of een prioritering wenselijk is en welke aanbevelingen in dat geval voorrang moeten krijgen.

1. Erken het gedeeld cultureel en/of moreel eigenaarschap van koloniale archieven en documentaire collecties en breng het beleid ten aanzien van de omgang met koloniale archieven en documentaire collecties tot stand in een gelijkwaardige dialoog met de betrokken landen. Richt dit beleid niet alleen op herstel van onrecht maar ook op het voorkomen van nieuw onrecht.
2. Werk in gelijkwaardigheid en zo mogelijk in aansluiting op bestaande initiatieven samen met de voormalige koloniën om de in Nederland aanwezige koloniale archieven en documentaire collecties voor belanghebbenden wereldwijd vindbaar, bruikbaar, interpreteerbaar en zichtbaar te maken, door een langjarig programma in te richten dat voorziet in de totstandkoming van:
 - een online beschikbaar overzicht van de koloniale archieven en documentaire collecties die in Nederland aanwezig zijn in de archiefbewaarplaatsen, documentatie- en onderzoeksinstellingen, musea en universiteiten;
 - een online ‘koloniale archiefencyclopedie’ met de historische kennis die nodig is om te kunnen duiden welke rol en betekenis van deze koloniale archieven en collecties in hun koloniale context hadden en voor welke landen, gebieden en/of gemeenschappen ze van belang kunnen zijn;
 - digitalisering van koloniale archieven, waarbij de voormalige koloniën en Nederland samen en op voet van gelijkwaardigheid de prioritering bepalen;

- verbeteringen van de tekortkomingen (bias, kwetsend taalgebruik, eenzijdige of ontbrekende contextualisering) in de huidige toegangen en in de ontwikkeling van de digitale toegankelijkheid van koloniale archieven;
- vertalingen van toegangen en zoekhulpen;
- een geavanceerde digitale infrastructuur om (informatie uit) gedigitaliseerde koloniale archieven en documentaire collecties optimaal bruikbaar te maken voor alle belanghebbenden en geïnteresseerden, in aansluiting op de belangen, wensen en prioriteiten van (nazaten van) de inwoners van de voormalige koloniën;
- bekendheid bij het brede publiek van het bestaan en de waarde van koloniale archieven en documentaire collecties, onder andere door het internationaal presenteren van verhalen die op basis daarvan verteld kunnen worden en de inzichten die dat oplevert.

Maak daarbij zoveel mogelijk gebruik van bestaande structuren, samenwerkingsrelaties, technieken en voorzieningen. Zorg voor passende en structurele financiering om het programma te kunnen uitvoeren en de resultaten daarvan blijvend te kunnen beheren en beschikbaar te kunnen stellen.

3. Stimuleer de andere ministeries ^[1], gemeenten en provincies, documentatie- en onderzoeksinstituten, musea en universiteiten om bij te dragen aan en te participeren in dit programma. Steeds meer instituties erkennen dat hun rechtsvoorgangers een rol en verantwoordelijkheid hadden bij de instandhouding van het koloniale systeem en spreken de intentie uit om te werken aan herstel van dit onrecht. Zeker waar het overheidsorganen betreft, is dit ook bij uitstek het terrein waarop zij wat kunnen doen, aangezien ieder overheidsorgaan archieven heeft en daar vanuit een wettelijke verplichting zorg voor draagt.
4. Stimuleer dat onderzoekers en makers uit de voormalige koloniën onderzoek doen naar de in Nederland aanwezige koloniale archieven en collecties, en zo bijdragen aan kennisproductie, bewustwording en een evenwichtiger geschiedbeeld. Neem met het oog daarop drempels weg, maak beurzen en fondsen goed vindbaar voor deze doelgroep en stel extra beurzen en/of fondsen beschikbaar.
5. Zie onder ogen dat de Caribische (ei)landen in staat gesteld moeten worden om hun eigen koloniale archieven en documentaire collecties fysiek te beheren, digitaal te ontsluiten en beschikbaar te stellen en dat het huidige beleid daarvoor onvoldoende houvast geeft. Treed samen met de andere betrokken bewindspersonen in overleg met de (ei)landen over de oplossing van dit beleidstekort. Zowel maatwerk per eiland als oog voor de historische verbondenheid en de samenwerking tussen de eilanden zijn daarbij noodzakelijk.

6. Wees proactief wanneer het op voorhand duidelijk is dat een koloniaal archief of documentaire collectie van het Rijk elders thuishoort, door in die gevallen de eigendomsrechten van de ander te erkennen. Dat is, onder verwijzing naar de vergelijkbare casus Suriname, in ieder geval op zijn plaats als het gaat om de archieven van het koloniaal bestuur van de Caribische eilanden. Ga actief in gesprek met de lands- en eilandbesturen over de door hen gewenste omgang met deze archieven en wees bereid hen te helpen bij het treffen van de daarvoor benodigde maatregelen en voorzieningen.
7. Wees bereid om in te gaan op verzoeken van andere staten en van de eilanden behorend tot Caribisch Nederland tot restitutie van (stukken uit) koloniale archieven en documentaire collecties in bezit of in beheer van het Rijk. Neem, als het persoonlijke documenten betreft die tegen de wil van de oorspronkelijke eigenaar zijn meegenomen door of vanwege het Nederlandse koloniale gezag, ook verzoeken in behandeling van familieleden van de perso(o)n(en) van wie deze documenten afkomstig zijn. Beperk teruggave van een afzonderlijk stuk uit een archief tot die gevallen waarin a) sprake is van een grote symbolische en/of emotionele betekenis van een archiefstuk voor de verzoeker en b) als het voor de verzoeker niet mogelijk of niet relevant is om het archief in kwestie in zijn geheel in beheer te nemen.
8. Laat deze verzoeken beoordelen door een onafhankelijke commissie met nationale en internationale experts op het gebied van ten minste historisch onderzoek, archieven en de koloniale geschiedenis van de landen in kwestie. Het Nationaal Archief kan in deze commissie geen rol toebedeeld krijgen, omdat deze instelling zelf een van de grootste belanghebbenden is. Wel ligt het voor de hand dat de commissie in voorkomende gevallen gebruikmaakt van de deskundigheid van het Nationaal Archief.

Deze commissie kan wellicht als subcommissie ondergebracht worden bij de commissie Teruggave cultuurgoederen uit koloniale context, mits de specifieke expertise, de samenstelling en het brede perspectief op herstel daar gegarandeerd kan worden.

Net als bij koloniale collecties en naziroofkunst dient deze commissie een dubbele opdracht te krijgen:

- adviseren van de bewindspersoon over restitutieverzoeken met betrekking tot koloniale archieven en documentaire collecties in bezit van de staat;
- adviseren over restitutieverzoeken met betrekking tot koloniale archieven die geen eigendom zijn van de rijksoverheid. De commissie zal alleen ingaan op dergelijke verzoeken als zowel de partij die uit is op herstel als de huidige eigenaar van het archief of documentaire collectie bereid is zich te conformeren aan het oordeel van de commissie.

9. Laat deze commissie bij de behandeling van een dergelijk verzoek om te beginnen vaststellen op welke wijze en waarom een koloniaal archief of een koloniale documentaire collectie in Nederland terecht is gekomen. Wanneer met een redelijke mate van zekerheid wordt aangetoond dat een koloniaal archief of collectie (of onderdelen daarvan) onvrijwillig is afgestaan of op oneigenlijke gronden in Nederland verblijft, beziet de commissie na afweging van de volgende punten wat er met het archief of de documentaire collectie moet gebeuren:
 - Het belang van (onderdelen uit) een koloniaal archief of documentaire collectie voor een of meer landen en/of gemeenschappen. Uit de afweging van de belangen van de verschillende betrokken landen en/of gemeenschappen zal moeten volgen waar het archief of de collectie in kwestie het beste op zijn plaats is en of (en zo ja, welke) andere herstelmaatregelen op zijn plaats zijn om tegemoet te komen aan de belangen en wensen van de andere belanghebbende landen en/of gemeenschappen.
 - De risicobeheersing. Bij het bepalen van de meest geëigende plek om een origineel archief of documentaire collectie onder te brengen, moeten ook de risico's voor alle belanghebbende landen en gemeenschappen en de mate van beheersing daarvan meewegen. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om het risico op achteruitgang in de openbaarheid en bruikbaarheid van (de gegevens in) het betreffende materiaal, het risico op verval door gebrekkige faciliteiten, het risico van vernietiging om intern-politieke redenen en risico's voor de veiligheid van personen (bijvoorbeeld voor bedreigde minderheidsgroepen of politieke groeperingen waarover gegevens in de betreffende stukken voorkomen).
10. Laat de commissie ondersteunen door een expertisecentrum dat het voor de beoordeling van restitutieverzoeken benodigde onderzoek kan verrichten. Daarbij verwijst de raad naar de aanbeveling uit het advies *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* ten aanzien van de oprichting van een onafhankelijk Expertisecentrum Herkomst Koloniale Cultuurgoederen. De werking daarvan zou verbreed kunnen worden naar de koloniale archieven, mits de specifieke expertise die nodig is voor de archiefkwesties daar gegarandeerd kan worden. Dit expertisecentrum kan, in samenwerking met bestaande onderzoeks- en kennisinstellingen, ook een bijdrage leveren aan in het in aanbeveling 2 bedoelde programma.

Noten

¹

Met name de medeondertekenaars van de brief over het vervolgtraject van het slavernijverleden dd. 23 juni 2023, dus naast het ministerie van OCW ook de ministeries van BZK, Buiza, Rechtsbescherming, SZW en VWS.

Bijlagen

1. Geraadpleegde literatuur en digitale bronnen

Literatuur

Allen, Rose Mary e.a. (red.), *Staat en Slavernij. Het Nederlandse koloniale verleden en zijn doorwerkingen* (Amsterdam 2023).

Beurden, Jos van, *Inconvenient Heritage. Colonial Collections and Restitution in the Netherlands and Belgium* (Amsterdam 2022).

Blussé, Leonard, 'It All Began with a Cleveringa Lecture: The Kong Koan Archive of Batavia', in: *Voyage of Discovery. Exploring the Collections of the Asian Library at Leiden University* (Leiden 2017).

Boeles, Esther & Werkgroep Universitaire Collecties uit Koloniale Context, *Verzameld in naam van de wetenschap, Omgang met universitaire collecties uit een koloniale context* (z.p. 2023).

Cox, Douglas, 'Revisiting the law and politics of compromise', in: James Lowry, *Disputed Archival Heritage* (London 2022), p. 196-214.

Dey, Shuvray, A Comprehensive Approach of Transitional Justice to Address the Deliberate Destruction of Cultural Heritage in: *Groningen Journal of International Law*, vol. 9, nr. 2 (2022), p. 212-238, zie doi.org/10.21827/GroJIL.9.2.212-238.

Dijk, Frans van & Tjien Foooh, Rita, 'The Repatriation of Surinamese Archives from the Netherlands', in: James Lowry, *Disputed Archival Heritage* (London 2022), p. 282-303.

Groenewoud, Afran, 'Nieuwe Kerk kiest na kritiek op geroofde stukken in tentoonstelling voor kopieën', nu.nl, 12 september 2023, zie nu.nl/cultuur-overig/6280040/nieuwe-kerk-kiest-na-kritiek-op-geroofde-stukken-in-tentoonstelling-voor-kopieen.html.

Groenewoud, Afran, 'Tóch kopieën van geroofde Indonesische stukken in omstreden tentoonstelling', nu.nl, 21 oktober 2023, zie nu.nl/cultuur-overig/6286066/toch-kopieen-van-geroofde-indonesische-stukken-in-omstreden-tentoonstelling.html.

Harris, Verne, *Ghosts of Archive. Deconstructive intersectionality and practice* (London/New York 2021).

Hoeven, Rutger van der, 'Een integraal verbonden rijk', in: *De Groene Amsterdammer*, editie 7 oktober 2020, zie groene.nl/artikel/een-integraal-verbonden-rijk.

Honings, Rick, 'Laat Indonesiërs 'ons' koloniaal verleden onderzoeken', in *Trouw* dd. 19 november 2021, zie trouw.nl/opinie/laat-indonesiers-ons-koloniaal-verleden-onderzoeken~bec2c146.

Jeurgens, Charles, 'Information on the move. Colonial archives: pillars of past global information exchange', in: *Colonial Legacy in South East Asia. The Dutch Archives* (S@P Jaarboek 11, Den Haag 2012), p. 45-66.

Jeurgens, Charles & Karabinos, Michael, 'Paradoxes of curating colonial memory', in: *Archival Science*, 20 (2020), p. 199-220.

Karabinos, Michael, 'Displaced Archives, Displaced History', in: *Bijdragen tot de Taal- land en volkenkunde*, nr. 169 (2013), p. 279-294, zie [jstor.org/stable/43817880](https://www.jstor.org/stable/43817880).

Karabinos, Michael, 'Decolonisation in Dutch Archives', in: *BMGN* nr. 134 (2019), p. 129-141.

Keckskeméti, Charles, 'Archive Seizures. The Evolution of International Law', in: James Lowry, *Disputed Archival Heritage* (London 2022), p. 12-20. zie [taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9781315577609-2/archives-seizures-charles-keckskem%C3%A9ti?context=ubx&refId=388aa820-9882-4715-ba91-08f679182a69](https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9781315577609-2/archives-seizures-charles-keckskem%C3%A9ti?context=ubx&refId=388aa820-9882-4715-ba91-08f679182a69).

Lexicon van Nederlandse archieftermen (Den Haag 1983).

Nuberg, Lara, 'Koloniaal geweld op het toneel. Over tonen en invoelbaar maken', in: *Theaterjaarboek 2022-2023* (Amsterdam 2023), p. 50-53, zie theaterkrant.nl/tm-artikel/koloniaal-geweld-op-het-toneel.

Raad voor Cultuur, *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* (Den Haag 2020), zie raadvoorcultuur.nl/documenten/adviezen/2020/10/07/advies-koloniale-collecties-en-erkenning-van-onrecht.

Rose Mary Allen e.a., 'Het koloniale slavernijverleden en doorwerkingen: bevindingen', in: Allen, Rose Mary e.a. (red.), *Staat en slavernij. Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen* (Amsterdam 2023), p. 425-427.

Schrikker, Alicia e.a. (red.), *Nederlands kolonialisme van archief tot geschiedschrijving. Een gids voor onderzoekers* (Leiden 2023), p. 34-37.

Digitale bronnen

amsterdam.nl/bestuur-organisatie/college/burgemeester/speeches/toespraak-slavernijherdenking-2021

Gemeente Amsterdam, 'Toespraak slavernijherdenking door Burgemeester Femke Halsema', 1 juli 2021.

archive.org/details/aruba?sort=title&and%5B%5D=collection%3A%22bibliotecanacionalaruba%22
'Coleccion Aruba'.

bijlagen.nos.nl/artikel-18188663/Toespraak_koning_Willem-Alexander.pdf
Toespraak Slavernijherdenking door Koning Willem-Alexander, 1 juli 2023.

cds.gov.sr/de-boodschap/nationale-archieven-suriname-en-nederland-bestendigen-samenwerking-opnieuw

De Boodschap, 'Nationale archieven Suriname en Nederland bestendigen samenwerking opnieuw', 1 april 2021.

collectionguides.universiteitleiden.nl/resources/ubl209

Universiteit Leiden Collection guides, 'Archive of the Kong Koan in Batavia'.

create.humanities.uva.nl/education/unsilencing-the-archive

Creative Amsterdam, 'Unsilencing the VOC testaments'.

dossierkoninkrijksrelaties.nl/2022/09/27/nationale-archieven-curacao-en-nederland-gaan-samenwerken

Dossiers koninkrijksrelaties, 'Nationale archieven Curaçao en Nederland gaan samenwerken', 27 september 2022.

globalise.huylgens.knaw.nl/project_overview

Globalise, 'Project overview'.

ibestuur.nl/artikel/de-emotionele-waarde-van-papier/?tid=TIDP4703982X84618A547D5F479391187E04CF8DDEFBYI5

iBestuur, 'De emotionele waarde van papier', 1 november 2023.

ica.org/sites/default/files/ICA_1995_Reference-Dossier-on-Archival-Claims_EN.pdf

International Council on Archives, 'Reference dossier on archival claims'.

ica.org/en/disputed-archival-claims-an-international-survey-20182019

International Council on Archives, 'Disputed Archival Claims: An International Survey 2018/2019', 14 oktober 2020.

ica.org/en/expert-group-on-shared-archival-heritage-egsah

International Council on Archives, 'Expert Group on Shared Archival Heritage – EGSAH'.

inspectie-oe.nl/publicaties/rapport/2019/06/12/rapport-archiefwet-bes

Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, 'De Archiefwet BES. Verkenning van de zorg voor overheidsinformatie op de Bonaire, Sint-Eustatius en Saba', 12 juni 2019.

internationalheritage.dutchculture.nl/en/news/suriname-dutch-surinamese-national-archives-renew-cooperation

International Heritage Cooperation, 'Suriname: Dutch & Surinamese National Archives renew cooperation', 23 oktober 2021.

internetconsultatie.nl/archiefbesluit20xx/b1

Voorstel 'Archiefbesluit 20xx'.

kvan.nl/archievenblad/archievenblad-8-oktober-2019

Koninklijke Vereniging Archiefsector Nederland, 'Archievenblad', 8 oktober 2019.

kvan.nl/wp-content/uploads/2021/12/ICA_1996-09-06_code-of-ethics_EN1.pdf

Koninklijke Vereniging Archiefsector Nederland, 'Code of Ethics'.

nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.05.12.01

Nationaal Archief, 'Inventaris van de archieven van Curaçao, Bonaire en Aruba, 1707-1828 (1859)'.

nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/2.10.62

Nationaal Archief, 'Inventaris van het archief van de Marine en Leger Inlichtingendienst, de Netherlands Forces Intelligence Service en de Centrale Militaire Inlichtingendienst in Nederlands-Indië'.

nationaalarchief.nl/onderzoeken/nieuws/koloniaal-archief-aruba-in-digitale-vorm-aangeboden

Nationaal Archief, 'Koloniaal archief Aruba in digitale vorm aangeboden'.

nationaalarchief.nl/onderzoeken/nieuws/reactie-algemeen-directeur-nationaal-archief-afelonnie-doek-op-berichten-over

Nationaal Archief, 'Reactie algemeen directeur Nationaal Archief Afelonnie Doek op berichten over bruikleen NEFIS-archiefstukken', 30 juni 2023.

nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/indonesie-1602-1962

Nationaal Archief, 'Indonesië, 1602-1962'.

nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/suriname-0

Nationaal Archief, 'Suriname'.

nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/voc-testamenten-1698-1807

Nationaal Archief, 'VOC-testamenten 1698-1897'.

nationaalarchief.nl/over-het-na/internationale-erfgoedsamenwerking

Nationaal Archief, 'Internationale erfgoedsamenwerking'.

nationaalarchief.nl/taalgebruik-in-onze-archieven

Nationaal Archief, 'Taalgebruik in onze archieven'.

nwo.nl/onderzoeksprogrammas/nationale-wetenschapsagenda/thematische-programmering/onderzoek-naar-collecties-met-een-koloniale-context

NWO, 'Onderzoek naar collecties met een koloniale context'.

open.overheid.nl/documenten/ronl-a6b18a9d980649083437fdc086c48125c608be46/pdf

Kabinet Minster-President, Ministerie van Algemene Zaken, 'Kabinetsreactie op het rapport van bevindingen van het Adviescollege dialooggroep slavernijverleden 'Keten van het verleden'', 19 december 2022.

rijksdienstcn.com/documenten/beleidsnotas/ocw/cultuurconvenant/2022-2025/index

Rijksdienst Caribisch Nederland, 'Cultuurconvenant 2022–2025, ministerie van OCW – openbare lichamen Caribisch Nederland', 17 juli 2023.

rijksoverheid.nl/documenten/convenanten/2022/07/01/saba-package-20

Rijksoverheid, 'Saba package 2.0', 1 juli 2022.

rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/01/29/rapport-beleidsvisie-collecties-uit-een-koloniale-context

Rijksoverheid, 'Beleidsvisie collecties uit een koloniale context', 29 januari 2021.

rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/07/01/ketenen-van-het-verleden

Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden, 'Ketenen van het verleden', 26 juli 2021.

rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/11/18/archiefwet-2021-wettekst-met-mvt

Rijksoverheid, 'Voorstel van wet Archiefwet 2021 met memorie van toelichting', 18 november 2021.

rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2022/12/19/toespraak-minister-president-rutte-over-het-slavernijverleden

Rijksoverheid, 'Toespraak van minister-president Mark Rutte over het slavernijverleden', 19 december 2022.

rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-binnenlandse-zaken-en-koninkrijksrelaties/documenten/brieven/2022/12/19/brief-met-uitwerking-van-de-kabinetsreactie-op-het-rapport-adviescollege-dialooggroep-slavernijverleden

Rijksoverheid, 'Brief met uitwerking van de kabinetsreactie op het rapport 'Ketenen van het verleden'', 19 december 2022.

ru.nl/slavenregisters/ervaringsverhalen/saoendy-tanuya-orelia-0

Radboud Universiteit, Faculteit der Letteren, 'Slavernijregisters en meer'.

un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/26_02_2008_background_note.pdf

United Nations, 'What is transitional justice? A Backgrounder', 20 februari 2008.

unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000028772

UNESCO, 'Report of the Director-General on the study regarding problems involved in the transfer of documents from archives in the territory of certain countries to the country of their origin', 1978.

wetten.overheid.nl/BWBV0004208/1970-01-08

'Overeenkomst inzake culturele samenwerking tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Indonesië, Jakarta 7-7-1968'.

wetten.overheid.nl/BWBR0007376/2022-05-01

'Archiefwet 1995'.

wetten.overheid.nl/BWBR0007748/2020-01-01

'Archiefbesluit 1995'.

2. Gesprekspartners

Arjan Agema

Hoofd Afdeling
Digitalisering, Nationaal
Archief

Ole Magnus Mølbak Andersen

Adjunct-directeur
Deens Nationaal
Archief, Denemarken

Esther Boeles

Lid Werkgroep
Universitaire Collecties
uit Koloniale Context
(UCKC) binnen
Stichting Academisch
Erfgoed

Linn Borghuis

Lid Werkgroep
Universitaire Collecties
uit Koloniale Context
(UCKC) binnen
Stichting Academisch
Erfgoed

Vito Charles

Eilandraadslid,
Openbaar Lichaam
Saba

Peter Diebels

Provinciearchivaris en
interbestuurlijk
toezichthouder bij
Provincie Zuid-Holland

Afelonne Doek

Algemene
Rijksarchivaris en
directeur Nationaal
Archief

Mitchell Esajas

Mede-oprichter
The Black Archives

Lilian Gonçalves-

Ho Kang You

Voorzitter Advies-
commissie Teruggave
cultuurgoederen uit
koloniale context

Roosanne Goudbeek

Web-coördinator en
medewerker Zeeuws
Archief

Imam Gunarto

Hoofd Nationaal
Archief van de
Republiek Indonesië
(ANRI)

Tim de Haan

Senior adviseur
communicatie en
informatie,
UNESCO Nederland

Marcellia Henry

Secretaris-generaal van
UNESCO voor
Sint Maarten

Silveria Jacobs

Minister-president en
minister van Algemene
Zaken van Sint Maarten

Jamil Jawad

Coördinerend senior
beleidsmedewerker bij
de Vereniging van
Nederlandse
Gemeenten (VNG)

Charles Jeurgens

Hoogleraar
Archiefwetenschappen,
Universiteit van
Amsterdam

Koert Kerkhoff

Beleidsadviseur Afdeling
Cultuur, Ministerie van
Onderwijs, Cultuur,
Jeugd en Sport van
Sint Maarten

Fifine Kist

Bestuurslid Koninklijke
Vereniging van
Archivarissen
Nederland (KVAN)

Hannie Kool-Blokland

Directeur Zeeuws
Archief

Joost van Koutrik

Archivaris en inspecteur
archiefbeheer bij het
Utrechts Archief

Johan van Langen

Programmamanager
Internationale
Erfgoedsamenwerking,
Nationaal Archief

Xiomara Maduro

Minister van Financiën
en Cultuur, Aruba

Carlson Manuel

Gevolmachtigd Minister
van Curaçao

Frank Meijer

Lid Werkgroep
Universitaire Collecties
uit Koloniale Context
(UCKC) binnen
Stichting Academisch
Erfgoed

[Marco de Niet](#)
Divisiemanager
Onderzoek- en
Onderwijsdiensten
Universitaire
Bibliotheken Leiden

[Reynolds Oleana](#)
Waarnemend
Gezaghebber, Openbaar
Lichaam Bonaire

[Clara Reyes](#)
Directeur Cultuur van
het Ministerie van
Cultuur, Onderwijs,
Jeugd en Sport van
Sint Maarten

[Raimie Richardson](#)
Directeur Heritage,
Sint Eustatius

[Johan Roozer](#)
Senior beleidsadviseur,
Directoraat Cultuur van
het Ministerie van
Onderwijs, Wetenschap
en Cultuur
van Suriname

[Eric de Ruijter](#)
Directeur Data en
Collecties,
Internationaal Instituut
voor Sociale
Geschiedenis (IISG)

[Rodolphe Samuel](#)
Minister van Onderwijs,
Cultuur, Jeugd en Sport
van Sint Maarten

[Njörður Sigurðsson](#)
Voorzitter van de Expert
Group on Shared
Archival Heritage
binnen de
Internationale Raad
voor Archieven (ICA)

[Daphne Thomas](#)
Waarnemend directeur
Cultuur, Ministerie van
Onderwijs, Cultuur
Jeugd en Sport van
Sint Maarten

[Rita Tjien Fooh](#)
Nationaal Archivaris en
directeur Nationaal
Archief Suriname

[Bonnie Triyana](#)
Historicus, Indonesië

[Karel Velle](#)
Nationaal Archivaris bij
Nationaal Archief België

[Wouter Veraart](#)
Hoogleraar
Rechtsfilosofie, Vrije
Universiteit Amsterdam

[Migiza Victoriashoop](#)
Hoofd Collecties,
Stadsarchief Amsterdam

[Rene Violenus](#)
Gevolmachtigd Minister
Sint Maarten

[Rogelio Voges](#)
Senior beleids- en
juridisch adviseur,
Directie Buitenlandse
Zaken Sint Maarten

[Bert de Vries](#)
Directeur Stadsarchief
Amsterdam

De Raad voor Cultuur is het wettelijke adviesorgaan van de regering en het parlement op het terrein van kunst, erfgoed en media. De raad is onafhankelijk en adviseert, gevraagd en ongevraagd, over actuele beleidskwesties en subsidieaanvragen.

‘Omgaan met gedeelde bronnen van het koloniale verleden. Advies over herstel en restitutie in relatie tot koloniale archieven’ is een uitgave van de Raad voor Cultuur.

Adviescommissie Koloniale Archieven

Dagmar Oudshoorn-Tinga (voorzitter)

Leo Balai

Deirdre Carasso

Michael Karabinos

Wim Manuhutu

Matthias van Rossum

Pieter Bots (secretaris)

Philippine Jenster (secretaris)

Kiran Sukul (secretaris)

Margreet Windhorst (secretaris)

Lukas Kaas (trainee)

Leden Raad voor Cultuur

Kristel Baele (voorzitter)

Danielle Arets

Stef Avezaat

Deirdre Carasso

Nancy Jouwe

Wilbert Mutsaers

John Olivieira

Edo Righini

Jakob van der Waarden
(Algemeen secretaris van de raad
en directeur van het bureau)

**RAAD
VOOR
CULTUUR**

Raad voor Cultuur
Prins Willem Alexanderhof 20, 2595 BE Den Haag
070 – 3106686, info@cultuur.nl, www.raadvoorcultuur.nl

Het is toegestaan (delen van) de inhoud van deze publicatie te citeren of te verspreiden, mits daarbij de Raad voor Cultuur en deze publicatie als bronnen worden vermeld.

Aan deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend.
Den Haag, maart 2024